

Filozofski život

Znanstveno-filozofijski simpozij »Čemu obrazovanje danas i komu je ono potrebno?«

Dvodnevni međunarodni znanstveno-filozofijski simpozij pod nazivom »Čemu obrazovanje danas i komu je ono potrebno?« održan je 5. i 6. ožujka 2010. godine u prostorijama palače Matice hrvatske u Zagrebu. Simpozij je bio podijeljen u nekoliko blokova u kojima su predavači izlagali tematski bliske referate, ali su slušatelji, zbog opravdanih razloga, nažalost ostali uskraćeni za izlaganja Žarka Paića i Stipe Ćurkovića. Bez obzira na ovu nesretnu okolnost, simpozij je održan u vrlo ozbiljnom, ali mora se priznati, s obzirom na zaključke, i pomalo zabrinutom ozračju u kojem se pitanje aktualne odgojno-obrazovne prakse pokušalo rasvijetliti sa što je više mogućih strana, pri čemu su se negativne značajke iste ipak češće spominjale od onih pozitivnih. S obzirom na planirani zbornik s tekstovima izlaganja, trebalo bi ukazati samo na osnovne probleme o kojima je bilo riječi, a koji su se nerijetko isprepletali tijekom simpozija.

Bolonjsku reformu – koja se provodi na sveučilištima 40 europskih zemalja, s inzistiranjem na trodijelnoj podjeli svih studija (BA, MA, PhD) koja je trebala potaknuti veću mobilnost studenata i njihov brži završetak studija, veću usporednost europskih studijskih programa, kao i konkurentnost s obzirom na programe američkih sveučilišta – prate i neki neželjeni učinci. Mobilnost se smanjila, za samostalno istraživanje i dublju refleksiju studenti nemaju vremena, sputavanje nastavnih sadržaja jednosemestralnim kolegijima smanjilo je kvalitetu i kvantitetu usvojenog znanja, a bodovni (ECTS) sustav nivelirao je različite kolegije prema broju radnih sati koje je potrebno uložiti kako bi se ispit priveo kraju, pri tome ne vodeći računa o zahtjevnosti grade za razumijevanje i sl. Obrazovanje za potrebe tržišta rada, koje je zapravo obuka ili puka izobrazba za postizanje neke izvanjske svrhe, vođena i upravljana ekonomskim pokazateljima isplativosti, konkurentnosti i iskoristivosti

znanja, posebno se pokazuje neprikladno humanističkim znanostima čija se uloga u ovoj sklopu čini posve suvišnom. Stoga su na simpoziju postavljena pitanja autonomije sveučilišta, slobodnih od ekonomske zavisnosti i njihovog trenutnog pretvaranja u gospodarske subjekte koji egzistiraju na tržištu (Ozren Žunec), zatim povijesti odnosa institucionalnog obrazovanja i slobodnog samooblikovanja čovjeka prema primjerenom obrazovnom idealu u napetosti življenja (Davor Ljubimir), kvalitativnih karakteristika *Bolonjske reforme* obrazovnog sustava u nas, prema 9 ideoloških modela austrijskog sociologa Manfreda Prischinga (Jasmina Božić), povezanosti neoliberalnog kapitalizma i struktura obrazovnog sustava koji odgovara na njegove zahtjeve (Mislav Žitko), ponovnog cjelovitog samoozbiljenja biti čovjeka kroz odgoj i obrazovanje koji nastupaju kao jedno, na primjeru takve mogućnosti otkrivene u Platonovoj filozofiji (Petar Šegedin), primjerenosti suvremene pedagoške znanosti ovome zadatku (Igor Micecin), mogućnosti autentičnog samooslobođenja čovjeka kroz odgoj koji potiče produktivnu asimilaciju životnih formi rasta i razvoj genija, na tragu filozofije ranoga Nietzschea (Ivan Stublić) te teoretskog slobodnog samosvršnog znanja, koje se očituje kao djelatnost duha u prisvajanju, razvijanju, predavanju, preobrazbi i proizvodnji u skladu s cjelinom svega što jest, a čini bit obrazovanja koja je danas pala u zaborav (Damir Barbarić).

Posebno treba istaknuti zadnje predavanje prvoga dana, ono profesora Konrada Paula Liessmanna sa Sveučilišta u Beču, za koje se broj mjesta u glavnoj dvorani Matice hrvatske pokazao premalim. U predavanju naslovljenom »Posljednja zadaća našeg opstanka« profesor Liessmann je ukratko pokušao razjasniti svoju tezu da današnje društvo znanja zapravo karakterizira »vrlina« samosvjesne neobrazovanosti. Za razliku od obrazovanja kao procesa uzajamnog prilagođavanja i oblikovanja svijeta i našega ja, slobodnog od »životne nužde« i praktične relevantnosti, suvremena izobrazba svjesno proizvodi ograničeno, fragmentarno, univerzalno raspoloživo znanje i

stručnjake koji trebaju služiti trenutnim društvenim potrebama, ali su posve otuđeni od bilo kakve obvezujuće obrazovne ideje.

Svi izlagači na simpoziju bili su odlično pripremljeni, a kratke rasprave popraćene pitanjima zanimljive gotovo koliko i referati. Umjesto odgovora na pitanje postavljeno u naslovu, otvoren je široki horizont u kojem naizgled jednostavan spomen postignuća cjelovita čovjeka s obzirom na ozbiljenje njegovih najviših mogućnosti, ispred svega što se gura u prvi plan kao ono danas najvažnije, dobiva primjereno filozofijsko značenje.

Nebojša Mudri

4. Mediteranski korijeni filozofije

Četvrti po redu *Mediteranski korijeni filozofije*, u organizaciji Odsjeka za filozofiju Filozofskog fakulteta u Splitu i Hrvatskog filozofskog društva, održani su od 25. do 27. ožujka 2010. u Splitu. Nakon uvodnih obraćanja organizatora simpozija, te predstavnika Fakulteta i Grada, simpozij je otvoren plenarnim izlaganjem Predraga Matvejevića, koji je u kratkim crtama naveo razloge za svoju fascinaciju kruhom kao univerzalnim simbolom. Matvejević ističe kako se od samih početaka pisane riječi može pratiti veza kruha sa ljudskim tijelom – morfološke sličnosti su urodile i jezičnima, pa možemo naći izraze poput »glava kruha«; za kruh se više no za bilo koju drugu namirnicu smatralo da izgrađuje ljudsko tijelo; u mnogim kulturama postoje veoma specifični propisi vezani za tjelesnu higijenu ljudi koji rade s kruhom, a poistovjećivanje ljudskog tijela i kruha svoj vrhunac nalazi u kršćanstvu, u kojem se kruh poistovjećuje sa Božjim tijelom. Sve navedeno je, Matvejević zaključuje, dokaz za tezu o kruhu kao jednom od temeljnih ljudskih simbola, koji je nepresušna tema proučavanja antropologije, filozofije, lingvistike, sociologije.

Lino Veljak (Zagreb) je u izlaganju o hrvatskom Jadranu kao prostoru filozofskih i interdisciplinarnih susreta naglasio kontinuitet filozofskih škola i konferencija, koje se počevši od šezdesetih godina 20. stoljeća održavaju na raznim točkama hrvatskoga Jadrana. Veljak je posebno istaknuo važnost koju su svi ovi skupovi, od slavne Korčulanske ljetne škole do suvremenih *Dana Frane Petrića*, imali za naglašavanje nužnosti oslobađanja filozofije od zarobljenosti idejom samodovoljnosti

i autoreferencijalnosti, te time dali svjetski relevantan doprinos ideji jedinstva teorijske i praktičke filozofije.

Pavo je Barišić (Split) govorio o ideji republikanizma koja traži aktivno sudjelovanje građana u javnim poslovima i obnavljanje prostora javnih poslova u kojem su građani nositelji vlastite slobode i odgovornosti. Na tom je tragu ponudio dva klasična antička promišljanja *polisa* i *republike* (Aristotel i Ciceron) i otvorio pitanje njihova značenja u dobu globalizacije, istaknuvši važnost koju Aristotelov model poistovjećivanja građanina s malom političkom zajednicom može imati u doba izgradnje suvremenih megalopolisa, kao i način na koji Ciceronova ideja republike pridonosi razumijevanju globalnih pokušaja ovladavanja »velikim prostorima« (Carl Schmitt).

Izlaganje Igora Čatića (Zagreb), u suradnji s Majom Rujnić-Sokele, također je bilo usredotočeno na temu globalizacije, ali iz nešto drugačije perspektive. Naime, Čatić je ponudio novi pristup jednoj u osnovi staroj pojavi (istaknuo je da materijalna i informacijska globalizacija započinje prije više od dva i pol milijuna godina), a pri toj raščlambi je razmotrio šest pojava: informaciju, energiju, tvar, prostor, vrijeme i ciljeve. Kao paradigmatičke primjere širenja informacijske globalizacije iz Mediterana, istaknuo je širenje rimskog prava i grčke filozofije, a posebnu je pozornost posvetio materijalnoj globalizaciji, tj. organiziranju gozbi u području Mediterana.

Željko Kaluđerović (Novi Sad) je razmotrio prve naznake ideja pravde i ekvivalencije koje se pojavljuju kod Homera. Kaluđerović ističe da je grubo i nasilno ponašanje pripadnika rođovske aristokracije omogućilo konstatiranje principa »Moć je pravo«, principa koji Homer u svom epu prihvaća. Kaluđerović podsjeća i na korelativnu dimenziju pravde u Homera; naime, pravda se uvijek odnosi na dvije strane koje su u sporu, uz čestu asistenciju *agore*. Važnost Zeusa kao najvišeg zastupnika pravde se sastojala u kažnjavanju onih čija djela nisu u suglasnosti s pravdom, što je ukazalo Ahejcima da trebaju formirati zajednicu utemeljenu na pravdi, a ta zajednica je *polis*.

Mislav Kukoč (Split) se u svom radu pozabavio ponešto spekulativnim pitanjem o mogućem ustroju Farosa prema Platonovoj zamisli. Naime, u svojim *Zakonima*, Platon daje precizne upute kako izgraditi i ustrojiti Magneziju – novi *polis* na otoku Kreti. Imamo li na umu da je upravo u doba prvog Platonova boravka na dvoru sirakuškog tiranina Dionizija Starijeg izbio sukob grčkih kolonista s Egejskog mora i domicilnih stanovnika otoka Hvara (Ilira), pitanje se nameće samo od sebe. Dionizije je na Hvar poslao flotu koja je porazila Ilire, a

nakon toga je ustrojen Faros, prvi grčki *polis* na ovim prostorima, stoga je moguće da su na ustroj Farosa utjecali i Platonovi *Zakoni*.

Dževad Drino (Zenica) je govorio o pitanju stranaca u mediteranskim gradovima – grčkim polisima, gradovima Rimskog carstva ili istočnojadranskim robovima srednjovjekovlja. Stranci se u tim gradovima pojavljuju kao ratni zarobljenici i robovi, a kasnije postaju neizostavni dio socijalnog miljea svakog mediteranskog grada. Drino je pritom naglasio važnost prevladavanja grube podjele na građane i strance, podsjetivši na činjenicu da su stranci uvelike doprinikli ekonomskoj moći grada, ali i njegovu intelektualnom životu. Neki od njih su postupno bili prihvaćeni u religijske obrede i društvene strukture grada, a konačni stupanj integracije je bila dodjela građanskih prava.

Darko Polšek (Zagreb) je u svom izlaganju govorio o problemu koji kretska (minojska) kultura može predstavljati za Toynbeejevu klasifikaciju kultura. Polazeći od podjele kultura na tri tipa (*neovisne, satelitne i abortivne*), Arnold Toynbee tu kulturu svrstava pod helensku, koja je pak svrstana pod zapadnjačku, tj. neovisnu civilizaciju. Polšek ističe da bi dosljedna primjena kriterija, koje sâm Toynbee inače koristi, možda dovela do drugačijeg zaključka; kretska je kultura imala brojne osobine *abortivnih* civilizacija (matrijarhat, antiautoritarni karakter, itd.). Ipak, kako je kod Toynbeeja riječ o ideal-tipskim konstrukcijama, Polšek zaključuje da se njihova upotrebljivost ne da opovrgnuti jednim primjerom pogrešne supsumcije pojedine kulture.

Željko Škuljević (Zenica) je zamjerio filozofima manjak pozornosti koji nezasluženo iskazuju grčkim heterama, družicama i štičenicama boginje ljubavi Afroдите. Naglasio je da se i ono malo povijesnih činjenica dodatno zamagljuje usputnim i tendencioznim bilješkama o heterama kao o prodavačicama ljubavi. Škuljević u tvrdnjama da su sve hetere odreda bile robinje i zabavljačice nalazi nepoznavanje činjenica i lažno moraliziranje onih koji to izriču, a svoju je tezu ilustrirao primjerom Frine, kćeri Epiklove iz Tespije, kojoj je potpuno pogrešno spočitavano odsustvo inteligencije i obrazovanosti.

Popodnevnu sesiju je otvorio Josip Ćirić (Zadar), a tema njegova izlaganja, pripremljenog u suradnji s Ružom Kovačević, bili su mehanizmi magijskog mišljenja. Polazeći od ideje mita o Prometeju i Frankensteinu kao paradigmatom izražaju straha od tehnologije i indikatora krivog razumijevanja znanosti, Ćirić je svoju tezu ilustrirao spoznajama iz kognitivne i socijalne psihologije. Također je pokazano gdje se u promišljanju znanosti

može naići na magijsko mišljenje, koje je mjesto iluzije kontrole u ljudskom razmišljanju, a ujedno su iznesene na vidjelo neke nekonzistentne filozofske koncepcije proizašle iz suočavanja norme i empirije.

Ivan Andrijačić (Zagreb) je ponudio zanimljivu usporednicu zapadnog i istočnog poimanja Jednog. Naime, i novoplatonizam i indijska brahmanistička filozofija vedānte izraziti su predstavnici monističke filozofije. Dok je u središtu novoplatonističkog nauka Jedno, vedāntska je filozofija orijentirana oko na brahmana, prvo počelo koje je u Upanišadama određeno kao jedan bez drugoga. Kao primjer novoplatonizma, Andrijačić je razmotrio Proklovo tumačenje Plotinova nauka i usporio to sa Šańkarinim tumačenjima starijih vedāntskih monističkih učenja. Andrijačić je prikazao suptilne sličnosti i razlike tih pristupa, kao i iznimnu dovjtljivost obojice autora pri argumentaciji svoga mišljenja.

Usporedbu zapadne i indijske filozofije je nastavio Goran Kardaš (Zagreb). On je upozorio na iznimne podudarnosti na planu filozofske metode i izvedbe između pironizma i skeptičkih (uvjetno rečeno) tradicija drevne Indije, buddhističkih prije svega. Obje su tradicije zagovarale suspenziju suda i pasivno odgovaranje pojavama, ali je Kardaš istaknuo i jednu važnu razliku. U Indiji je, naime, taj skeptički stav puno dosljednije proveden u praksi, a svoj je radikalni izraz doživio u buddhističkoj školi mādhymika (»Praznina je poništenje svih dogmatskih nazora/vjerovanja/gledišta«) u kojoj je bio prihvaćen kao soteriološka praksa.

O Aristotelovu određenju tragičnoga je govorio Ivan Dodlek (Zagreb). Dok je Platonov stav da su pjesnici tragičari trostruko udaljeni od istine, Aristotel ima posve drugačije viđenje tragedije – ona je put prema trezvenosti, hrabrosti i pročišćenju. Tragedija pobuđivanjem doživljaja ganutosti i užasa čisti od prigušenih emocija (*catharsis*) i daje ugodno olakšanje. Dodlek je istaknuo da, makar se tragedija koristi oponašanjem, ona zbog svoje moći pročišćenja osjećaja vodi do istine o čovjeku.

Heda Festini (Rijeka) je priložila dokaze da je Skalićev *Epistemon* klasičan primjer renesansne filozofije znanosti. Znanosti su tu još uvijek u sklopu filozofije, ali ih Skalić ipak sagledava drugačije od tradicije. Vrhunac je još uvijek teologija, ali ona koja nije u dosegu ljudskog uma (averoističko načelo dvostruke istine, vrhunac ljudskog uma je simbolička filozofija). Averoističko-aristotelovsko shvaćanje znanosti kao izvjesnog znanja je napušteno u korist magije i kabale, kao i prihvaćanja Telesijevog naturalizma, koji je bio podloga Galilejevu pojmu znanosti. Takav sinkretis-

tički pristup je najbolja potvrda renesansnog karaktera Skalićeva djela.

Stjepan Špoljarić (Zagreb) je ukazao na Petrićevu privrženost žanru pjesničke teologije i alegoreze. Podsjetio je kako je Petrić detaljno analizirao osmi sonet iz Petrarkina *Kanconijera* i u tim stihovima pronašao metafiziku, kozmogoniju i psihogoniju. Tradiciji pjesničke teologije, nastaloj u doba helenizma i temeljenoj na ideji o pjesništvu kao mudrosti skrivenoj ispod vela alegorije, Petrić je ostao vjeran tijekom čitava svoga opusa, primjenjujući je u žanrovima *ars historica* i *ars retorica*, kao i u kasnoj sintezi iz žanra *ars poetica* (*Della poetica*, 1586.).

Krešimir Čvrljak (Zagreb) je izlaganje posvetio Matiji Frkiću iz Krka i njegovu propitivanju lika pred Sokratovca Anaksagore u djelu *De caelestis substantia et eius ortu, ac motu in sententia Anaxagorae philosophi celeberrimi* (1646.). Frkić se u mnogo čemu divio grčkom filozofu, a posebno njegovu čudorednom karakteru. Osim dobrog poznavanja klasične literature o Anaksagori, Frkić je priložio i neke vlastite reference koje se ne nalaze kod Hermanna Dielsa, a čitav Anaksagorin portret odiše svježinom i nadasve izvornom linijom promišljanja u kojoj je posebno naglašena moralno-teološka dimenzija.

Jevgenij Paščenko (Zagreb) je govorio o hrvatskom slavizmu i Jurju Križaniću. Slavizam predstavlja snažan i dinamičan fenomen, prisutan u skoro svim razdobljima hrvatske povijesti, a posebno u baroku. Dobar izraz hrvatskog baroknog slavizma na individualnoj razini je Juraj Križanić. U promišljanju djelatnosti tog humanista (glede poimanja slavenstva) poseban je značaj predstavljao vremenski kontekst, osobito pogodan za razvoj slavenske ideje u Hrvata. Paščenko je istaknuo kako je u Križanićevo doba hrvatski slavizam imao određene paralele u drugim sredinama, npr. u Ukrajini 17. stoljeća, koja je najbliža hrvatskim traganjima za mitskom vizijom slavenskih odnosa.

Tomislav Petković (Zagreb) je predstavio skicu projekta obilježavanja 300. godišnjice rođenja Ruđera Boškovića (2011.). Petković je pokušao dati odgovore na neka važna pitanja o Boškoviću: je li on odlučujući filozof sile, je li njegova *Theoria philosophiae naturalis* jedno od najvećih koherentnih djela prirodne filozofije u povijesti, itd. Petković je prikazao utjecaj Boškovićeve ključnog djela na modernu fiziku, posebno komentirajući pojam kompenetracije tvornih točaka kao i fenomenologiju pojava i pokusa kojima se Bošković bavio. Isto je tako pozvao sve hrvatske znanstvenike, filozofe i povjesničare da se prijave za sudjelovanje na simpoziju posvećenom

Ruđeru Boškoviću koji će se održati 2013. godine u Manchesteru.

Hrvoje Relja (Split) je pokazao koju ulogu ima pojam *cognitio exercita* u metafizičkoj antropologiji Miljenka Belića. U svakom činu spoznavanja (*actus exercitus*) je sadržana i popratna spoznaja (*cognitio exercita*) o samom činu spoznavanja, a ta neposredna popratna svijest je nužno počelo refleksne svijesti. Relja je pokazao kako analiza te popratne spoznaje zahtijeva specifične metafizičke karakteristike spoznajnog subjekta te da Belićeva antropologija (izvedena iz tih metafizičkih karakteristika, koje su pak izvedene iz očevitosti popratne spoznaje) posjeduje kritičko utemeljenje.

Prvi je dan simpozija zaključen iznimno posjećenim predstavljanjem knjige *Kruh naš Predraga Matvejevića*. Osim sudionika simpozija i medija, predstavljanje Matvejevićeve knjige je privuklo i pozornost velikog broja studenata Filozofskog fakulteta u Splitu, kao i građana grada Splita. Na predstavljanju knjige su govorili Joško Božanić s Odjela za kroatistiku Filozofskog fakulteta u Splitu, don Ivan Grubišić, Mislav Kukoč i sam autor. Božanić se osvrnuo na stil i jezik kojim je djelo napisano i naveo brojne stilske figure kojima Matvejević neprimjetno, ali nepogrešivo plete svoj tekst i uvlači čitatelja u svoje djelo. Pitke rečenice se nastavljaju jedna na drugu i tjeraju čitatelja da Matvejevićevu priču o kruhu pročita u jednom dahu, rezultirajući neponovljivim literarnim iskustvom. Don Ivan Grubišić se usredotočio na teološku simboliku kruha, kao jednu od glavnih tema knjige, istaknuvši posebno sličnosti Matvejevićevih promišljanja o kruhu sa svojim osobnim iskustvom. Kruh, koji u euharistiji postaje tijelo Božje, jedan je od središnjih simbola kršćanske vjere, a Matvejević je izvrsno prikazao povijesnu dinamiku teološke misli o kruhu. Mislav Kukoč se usredotočio na univerzalnost simboličke kruha koju je Matvejević naglasio. Svojim putovanjima po čitavom svijetu, Matvejević je došao do vrijednih spoznaja o ulozi kruha u najrazličitijim društvima, a te spoznaje govore kako je ispod sve raznolikosti riječ o jednoj konstanti ljudskog iskustva – kruh je u svim kulturama simbol hrane uopće, ali i božanskoga. Predrag Matvejević se zahvalio predstavljačima svoje knjige, naglasivši kako je ugodno iznenađen izvrsnim prijemom na koji je njegovo djelo naišlo. Budući da je na temu kruha govorio u plenarnom izlaganju tog jutra, ovom je prigodom s prisutnima podijelio brojne anegdote doživljene prilikom pisanja knjige (prije svega na putovanjima), ali i svoja razmišljanja o brojnim drugim temama.

Početak drugog dana bio je rezerviran za pitanja religije. Sesijsku je započela Aleksandra

Golubović (Rijeka) izlaganjem »Otvorena pitanja epistemologije religije«, u kojem se bavila svakodnevnim pitanjem temelja vjerovanja u Boga, racionalnim objašnjenjem istoga, te čestom zbrkom oko ključne terminologije (razlikovanja termina *vjere* i *vjerovanja*).

Nenad Vertovšek (Zadar) bavio se razvojem od mitova prema filozofiji i u svom izlaganju pokazao da imaju nešto zajedničko. Pitanje smisla života vječna je čovjekova preokupacija, a svaka kultura ima svoje tumačenje. Staroegipatska kultura poziva na aktivno djelovanje u životu i u smrti. Čovjek i zajednica su povezani s pojavnim svijetom, a drugi i drugo nisu 'ono', 'on' i 'oni' nego 'ti', zaključio je Vertovšek.

Srednjovjekovnu temu odnosa vjere i razuma unutar filozofije Klementa Aleksandrijskog iznijela je Maja Poljak (Zadar). Prema Klementu, vjera i razum su dva izvora spoznaje koja se međusobno nadopunjuju tako što filozofija pomaže u razumijevanju vjerskih istina u dijalogu s nekršćanskim filozofijama, a pomaže i u razvitku kršćanske teološke misli.

Kulturni i etički zadatak prosvjetiteljstva sv. Ćirila i sv. Metoda iznio je Dejan Donev (Kumanovo). Posebno je naglasio glavnu pedagošku zadaću svakog učitelja, proučavatelja, prosvjetitelja i svih onih koji na bilo koji način utječu na svijest neke zajednice. Sv. Ćiril i sv. Metod primjer su pravih prosvjetitelja, onih koji su, uz opismenjavanje, etički odgajali zajednice koje nazivamo primitivnima. Omogućili su nepismenim zajednicama da otkriju »tajne duha, uma i života«.

Danijel Tolvajčić (Zagreb) za temu svog izlaganja izabrao je teologijski ne-realizam, vezan ponajviše za djelo Dona Cupitta (1934.) koji je pokušao spasiti religiju u suvremenom svijetu promovirajući neobjektivnu ideju Boga. Prema toj ideji Bog ne opstoji neovisno o nama nego je »mitsko prisutnost religijskog zahtjeva i cilja«. Glavno i otvoreno pitanje koje je autor ovog izlaganja istaknuo tiče se mogućnosti postavljanja takvog Boga kao cilja čovjekove religioznosti.

Josip Mužić (Split) prikazao je razumijevanje mira i njegova razvoja iz pera ruskog kršćanskog filozofa Solovjeva. Razvoj mira ima dvije faze; prva je u sadašnjosti i odnosi se na umjetnički, pragmatički i humanistički pacifizam, a druga je u budućnosti i donosi radikalni, idealistički i religiozni pacifizam. U raspravi je naglašeno i da se pacifizam može shvatiti kao nova vrsta religije koja guši postojeću tradiciju i nauštrb postojeće gubi Boga, opravdavajući mir kao cilj svekolikog pučanstva.

Drugu sesiju započela je Katarina Dalmatin (Split) koja je uspjela u svom kratkom izlaga-

nju prikazati bogatstvo književnog izričaja i opusa talijansko-švicarskog pjesnika Grytzka Mascionija i zaintrigirati sve posjetitelje. U predgovoru svog djela *Grčko zrcalo* iz 1990. Mascioni kritički propituje brojne suvremene mitove poput ideje civilizacijskog napretka, glorificiranje tehničke kulture i masovnog društva, a s druge strane, pojave poput gubljenja kulturnog identiteta u sve povezanijem globaliziranom svijetu. Autor u svojim djelima isto tako iznosi i brojne stereotipe o Dalmaciji i Hrvatskoj, a u povijesnoj perspektivi povlači paralele između Venecije i Dubrovnika kao simbola Hrvatske, te nacističkih napada i srpske agresije. Pritom kritizira Zapad zbog nerazumijevanja rata u Hrvatskoj, što je rezultiralo prekasnom reakcijom.

Vani Roščić (Zadar) u svom izlaganju »Odbrana pitanja suvremene talijanske estetike« istaknula je da u Italiji nakon Drugog svjetskog rata na estetiku utječe više pravaca, među kojima su fenomenologija, egzistencijalizam, personalizam i hermeneutika. Posebno se osvrnula na polemike suvremenih talijanskih estetičara s Croceovom estetikom, koji su pokušavali dati odgovor na odnos suvremenog društva prema lijepom i umjetnosti. Izlagačica je zaključila da je teško razaznati granice umjetnosti i kiča pozivajući se na autore koji su smatrali da su ljepota i istina povijesno uvjetovani.

Zanimljivu raspravu je potaklo izlaganje Ljiljane Pavletić (Zagreb), u kojem je prikazano shvaćanje glazbe u filozofiji Mediterana, od Platona koji joj je dao temeljno mjesto u odmjeravanju egzistencije, preko Aristotela koji naglašava njen harmonijski karakter, do Augustina kojemu ona predstavlja put prema Bogu i Plotina koji joj daje božanske atribute. Koliko god je glazba imala veliku važnost u prošlosti, toliko se danas marginalizira. Postavlja se pitanje gubi li zaista glazba značenje u današnjem svijetu ili je ona samo promijenila svoj karakter? Možemo li naći Platonovu harmoniju, primjerice, u današnjoj elektroničkoj glazbi i što znači podjela na »ozbiljnu« i »zabavnu« glazbu?

Sead Alić (Zagreb) se bavio jezikom, važnom preokupacijom starogrčkih filozofa. Napomenuo je da je Platon ono nepoznato, dobro, pravednost, lijepo, istraživao onime što je i samo nepoznato – jezikom. Bog se objavio svijetu, a različite hijerarhije su mu davale različita imena. Alić je istaknuo da teza o smrti Boga više govori o čovjeku i njegovim medijima nego o Bogu jer kad umre riječ to znači da se ona razotkrila tek kao sredstvo, instrument.

Bruno Ćurko (Zadar) je svoje iskustvo u radu i približavanju filozofije djeci obogatio još jednim izlaganjem o razvoju filozofije za djecu na Mediteranu. Ona se razvila u anglo-

saksonskim zemljama, ali korijene vuče iz antičke Grčke. Prvi službeni kurikulumi djelo su Matthewa Lipmana i Ann Sharp. Prema njihovom modelu nastali su brojni projekti koje su prihvatile mediteranske zemlje kao što su Italija, Izrael, Španjolska, Hrvatska i dr.

Spahija Kozlić (Zenica) se u svom izlaganju pitao o razlozima koji čine tehniku i znanost prostorom razumijevanja cjeline svijeta. Virtualni svijet mijenja društvo, a tehnika očarava svijet raznim proizvodima koji samootuđuju čovjeka. Tako aristotelovska *tehne* dobiva novu dimenziju – uspostavlja se umjetna stvarnost nasuprot prirodnoj i mitologizira se znanost pod krinkom teorije o društvu znanja.

Dafne Vidanec (Zagreb) se uhvatila u koštac s Aristotelovim komentatorima Richardom Krautom i Charlesom Taylorom. Kraut smatra da je Aristotel zagovarao socijalno-političku doktrinu koja više nema kredibilitet jer poboljšanje svijeta temelji na razumijevanju ljudskog dobročinstva, a suglasnost među ljudskim dobrima danas je teško ostvariva ili uopće nije ostvariva. Taylor smatra da je suglasnost moguće ostvariti zato što ljudi posjeduju koncept snažne evaluacije ljudskih dobara.

Tihomir Radić (Split) aktualizirao je Aristotelovo naglašavanje sukoba ekonomije i hrematistike. Hrematistika teži bezgraničnom novčanom bogaćenju kao svrsi za sebe, što je problem suvremenog života. Izlagač je istaknuo da se postavlja zahtjev za afirmiranjem kreatologije kao znanosti o ljudskim potrebama, a temeljna razina društvenosti u toj funkciji je *agora*. Velika je potreba, naglasio je Radić, da se tržišnim upravljanjem radom zadovolje ljudske potrebe.

Marko Vučetić (Zadar) problematizirao je povezivanje metafizičkog nauka o transcendentnim vlastitostima bića s konkretnom egzistencijalnom praksom. Istaknuo je da filozofska refleksija egzistentnog bića metafizičkom govoru o transcendentlima pridaje egzistencijalni karakter, čime se egzistentnom subjektu primarno pristupa s izvorišta aktualnosti, a ne potencijalnosti.

Katarina Rukavina (Opatija) posvetila je svoje izlaganje okularocentrizmu. Naglasila je da je u zapadnoj civilizaciji spoznaja određena vizualnom paradigmatom. Zbilja uvijek ostaje ono pred-očeno, i u Aristotela i u Platona, bez obzira na različita tumačenja svijeta. Vizualne metafore poznavali su i Platon i Augustin i Descartes. Izlagačica je pokazala kako kritika okularocentrizma kod nekih mislitelja XX. stoljeća utječe i na suvremene pojmove o zbilji.

Ivan Zelić (Mravince) prikazao je vrednovanje napretka u povijesti logike, plodnosti raz-

doblja i »vrste« logike autora prve velike je-lovite moderne povijesti europske i indijske logike Józefa M. Bochenskog, usporedivši njegov pristup u proučavanju povijesti logike s drugim autorima.

U posljednjem izlaganju ovogodišnjih *Korijena*, Tonči Kokić (Split) je govorio o teorijama postanka prvog života i jasno predočio žustru debatu koja je prisutna pri rješavanju tog problema. Kokić je naveo kako danas postoji mnoštvo teorija postanka prvog života, koje se mogu klasificirati prema višestrukim kriterijima, a ukazao je na potrebu za filozofskim tumačenjem skrivenih pretpostavki svake od tih teorija.

Završetak četvrtih *Mediteranskih korijena filozofije* bio je rezerviran za predstavljanje knjiga i časopisa. Profesori Pavo Barišić i Mislav Kukoč predstavili su časopis *Filozofska istraživanja*, br. 116 (4/2009), a Lino Veljak *Estetičku misao Luigija Pareysona* autorice Vani Roščić. Time su završeni ovogodišnji *Mediteranski korijeni filozofije*. Valja reći da je simpozij i ove godine ispunio sva očekivanja i dodatno učvrstio svoju poziciju jedne od važnijih kulturnih manifestacija u gradu Splitu.

**Ljudevit Hanžek
Tina Marasović**

Tribina »Civilno društvo u Hrvatskoj«

14. travnja 2010. je, u organizaciji Diskrepancije (Klub studenata sociologije Filozofskog fakulteta u Zagrebu), održana tribina na temu »Civilno društvo u Hrvatskoj«, koja je sa zainteresiranim sudionicima ispunila prostor studentskog kluba. Uz spriječenu Suzanu Kunac, pozvani izlagači su bili Srđan Dvornik i Dražen Šimleša.

Srđan Dvornik je na Filozofskom fakultetu u Zagrebu završio studij filozofije i sociologije, a na Fakultetu političkih znanosti postdiplomski studij. Između ostalog je radio u Institutu Otvoreno društvo – Hrvatska, zagrebačkom uredu Zaklade Heinrich Böll, kao voditelj ureda i koordinator programa podrške demokratizaciji i zaštite okoliša, te kao izvršni direktor u Hrvatskom helsinškom odboru za ljudska prava.

Dražen Šimleša je također na Filozofskom fakultetu u Zagrebu diplomirao, magistrirao i doktorirao, i to na Odsjeku za sociologiju,

a danas predaje kolegij *Globalizacija* na Mirovnim studijima, te *Globalno društvo i održivi razvoj* na Hrvatskim studijima.

Kao kratak uvod u tematiku, Dvornik je predstavio civilno društvo kao opsežan, ali istovremeno »izvakano« termin i temu. No ipak je to termin od prilične važnosti, budući da je Hrvatska u zadnjih dvadesetak godina u tranzitnom položaju te upravo na civilno društvo pada teret razvijanja demokracije.

Inače se samo značenje ovog termina mijenjalo kroz stoljeća. Dvornik je stoga ukratko dao i teoretski prikaz njegova razvoja.

U klasičnom smislu, termin *civilno društvo* predstavlja takvo društvo koje se treba emancipirati od interferiranja političke strukture, odnosno kraljevske vlasti.

Sljedeći stupanj, *probuđeno civilno društvo*, veže se uz nove socijalne pokrete i reakcije društva *odozdo*, motivirano spoznajom o kapitalističkoj državi, koja je intervencijom u poredak stekla moć te postala izvorom rizika za čovječanstvo, i to upravo zbog svoje ekonomske aktivnosti. Prosperitet ekonomije, u kombinaciji s moćnom državom, vodio je i još uvijek vodi k ugrožavanju okoliša. Ovakav pojam društva sadrži obrnuto značenje od klasičnog emancipacijskog, jer sada teži kontroli nad onim što utječe na ljude.

Urušavanjem komunizma, spontanim, a ne javnim očitovanjem te alternativnim idejama, poput onih o ljudskim pravima, isplivalo je te se pokazalo *potisnuto elitno civilno društvo* koje obilježava partitivna civilna politička kultura kao i zajednička odgovornost.

Epitet 'probuđeno' uz *civilno društvo* se pak veže uz neoliberalni koncept istog, za koji je ključno istaknuti faktor deregulacije i desocijalizacije javnih funkcija. Globalizacija je pridonijela mogućnosti izbjegavanja poreza multinacionalnih firmi te bijeg kapitala na način razmještanja mjesta troškova po svijetu.

Promjene koje su nastupile uzrokovale su širenje područja djelovanja i interesa. Privatnom, neprofitnom sektoru se prepustio dio javnih funkcija, poput zdravstva ili školstva, a država je preuzela političku odgovornost za marginalne skupine.

Naposlijetku su devedesete iznjedrile i peti stupanj, koji Dvornik naziva *nadomjeskom civilnog društva*. On je obilježen šačicom aktivista unutar ozračja obnove autoritarnosti s demokratskim elementima, u pozadini kojeg je dolazilo do masovnog kršenja ljudskih prava (poglavito onih van političke zajednice).

Novi element, kojeg nema u elitnom civilnom društvu, jest snaga mobilizacije, koja izaziva nešto poput pokreta. Kao prikladan primjer je naveden *Centar za žene žrtve rata*.

Ističući devedesete kao kritično razdoblje u kojem se na aktiviste gledalo kao na »čudake«, Dražen Šimleša je samu izgradnju civilnog društva prikazao kao proces koji se ne postiže kratkotrajnim akcijama, već je u svojoj srži dugotrajan.

Ipak, kao prva reakcija na uvodna izlaganja, javio se stav da je Hrvatska *dobrostojeća* u pogledu razvoja i djelovanja civilnog društva, te su navedeni primjeri poput nedavnih blokada fakultetâ ili akcije *Prava na grad*.

Detalj koji se pojavio u kasnijoj raspravi, a koji se ne bi smio zanemariti, jest taj da se u današnjem političkom sustavu demos raspušta nakon provedenih izbora. Kako nužno, tako i praktično, ovo ipak nameće upletanje u rad predstavnika kao vječiti angažman. Aktivno bi građanstvo trebalo činiti budnu i zainteresiranu javnost koja prati što se događa u svim područjima državne djelatnosti. U idealnom primjeru, tvrdi Dvornik, takva bi se javnost trebala oglasiti svaki put kada oni kojima su birači dali svoj glas ne rade kako treba ili za opću dobrobit.

Ono što se javlja kao slaba točka jest i stav da se akcijama još uvijek pokušavaju riješiti posljedice, a ne sami uzroci problema. Takva je primjedba odmah protuargumentirana činjenicom da su posljedice jedino čime se aktivisti i mogu baviti. Da bi se nedaće mogle uklanjati na njihovu izvoru, potrebno je postati dio samog vladajućeg aparata, a ukoliko se to postigne, opet će se javiti netko tko će taj aparat pokušati korigirati. Ovako se ulazi u svojevrsan začarani krug. Naglasak je ipak na zadovoljenju potrebe stvaranja mreža aktivista i društvenih udruga. Ulaskom u politiku se takav status gubi. Zato, prema Dvorniku, političko djelovanje nipošto ne znači da se moramo uključiti u neku političku stranku i da nam je cilj da dođemo na vlast. To samo znači da želimo utjecati na to kako se upravlja našim društvom i kako se uređuju zajedničke funkcije života u njemu.

Jedna od glavnih prepreka aktivizmu, na koju se često vraćalo tijekom tribine, ukorijenjenost je stava »nema smisla«, koji se pak javlja kao opreka motivu akcije. Motiv bi, tvrdi Šimleša, trebao biti upravo u tome da se poduzme nešto *zbog sebe*.

Ovo je pitanje dobro povezano s problemom osvještavanja samog *mnoštva*, budući da ono prebacuje odgovornost sa sebe na nevladine organizacije. Stoga je ovdje ključno naglasiti da nevladine organizacije nikako ne treba poistovjećivati sa civilnim društvom, jer je upravo u njihovom opisu posla bavljenjem društvenim pitanjima.

Nadalje, kod nas je osjetan i nedostatak edukacije za *borbu za opstanak*, čak unatoč či-

njenici da u školama postoje radionice nevladinih udruga.

Pritom je naveden zanimljiv primjer predmeta »Obnovljivi izvori energije« koji je u jednoj školi uveden kao alternativa vjeronauku.

No, veći je problem od neznanja – interes, jer se obrazovanje van formalnih institucija ipak događa. Stoga, iako npr. Zelena akcija obrazuje volontere, HHO organizira škole ljudskih prava, GONG osvještava o važnosti izlaska na izbore, uloga formalnog obrazovanja ne bi smjela biti zanemarena, jer se obrazovanjem razvija smisao za prava, demokratsku participaciju, toleranciju, odnosno pluralizam, i ostale vrednote koje sazdaju demokratsku političku kulturu. Tako obrazovanog, na vrijeme osviještenog aktivnog građanina zanimaju politička pitanja zemlje u kojoj živi i odluke vlasti o kojima ovisi i njegov život. Zanimaju ga prava drugih ljudi i mnogi drugi aspekti zajednice i okoliša u kojem živi, poput prava životinja i zaštite okoliša.

Unatoč prvom iskazanom pozitivnom mišljenju, zgodno je prikazati i povijesnu činjenicu prema kojoj je jasno vidljivo da civilno društvo u Hrvatskoj ima slabu tradiciju upravo zbog pola stoljeća komunizma i totalitarne ideologije unutar koje se ideja o slobodi udruživanja nije imala prilike razviti. Tek su Domovinski rat te podrška i primjeri izvana pridonijeli razvoju osjećaja solidarnosti, koji je opet opao pod utjecajem gospodarske krize i pada standarda srednjeg staleža. Nije zregor spomenuti i to da su tijekom devedesetih civilne udruge bile smatrane neprijateljskima od strane vlasti te je i sâm zakonski okvir ograničavao slobodu udruživanja. Nije čudno da je apolitičnost duboko ukorijenjena u domaćem mentalitetu, a neprofitan i uz to intenzivan rad smatran je – ako ništa drugo – bezvrijednim.

Čini se nepotrebnim dodati i ostale probleme poput nedostatka financijskih sredstava, neprofesionalnosti, netransparentnosti, nedostatka vodstva i baze aktivnih članova, slabe umreženosti i sl. U nabranju otežavajućih elemenata javlja se i neravnoteža u geografskom smislu – središta ovakvih udruga su uglavnom u većim gradovima ili područjima vezanim uz ratna djelovanja.

Danas, iako je napravljeno nekoliko koraka naprijed, državna potpora i dalje djeluje kao da je samo formalna, štoviše, simbolična, a uočljiv je i nedostatak medijske podrške. Vladin odnos spram civilnih udruga i dalje odražava stav usporediv sa stavom spram oporbe. Zaključimo ipak da je razvoj demokratizacije kako društvenih, tako i gospodarskih odnosa gotovo nezamisliv bez razvoja civilnog društva, jer ono označava stalno i redovito potvrđivanje prava da se u poslovima zajednice ne

bude tek promatrač kojega se jednom u nekoliko godina poziva da na sljedeći period, bez ostatka, prenese na odabrane zastupnike sav svoj politički kapacitet. Jačanjem civilnog dijaloga se u modernim demokratskim društvima uravnotežuje zastupljenost različitih interesa u procesima odlučivanja, koji su i dandanas zbog izrazitog prednjačenja pojedinih moćnih društvenih aktera (napose aktera iz poslovne sfere) nejednakopravno uključeni u te procese.

Marijana Filipeti

Natjecanje iz logike i filozofije 2010. – Filozofija

Prije desetak godina, u sustavnoj poplavi natjecanja, za svoj status izborilo se i natjecanje iz logike i filozofije, i to prvo iz logike (od 1998.), a tri godine kasnije i iz filozofije. Vrijedni nastavnici pojedinih (valja napomenuti, gotovo uvijek istih) škola iz Zagreba, Varaždina, Čakovca, Krapine, Siska, Petrinje, Karlovca, Osijeka, Koprivnice, Đurđevca, Ivanić Grada, Valpova, Daruvara, Rijeke, Zadra, Trogira, Šibenika, Splita, Dubrovnika i Metkovića nastoje prepoznati nadarene učenike i kvalificirati ih za više razine natjecanja, razvijajući pri tom sposobnost filozofskog mišljenja, na temelju (pre)poznavanja filozofskih problema i literature.

Ovogodišnje Državno natjecanje iz logike i filozofije održano je od 16. do 18. travnja u Trogiru. Na sjednici Državnog povjerenstva za natjecanje iz logike i filozofije, održanoj 18. travnja 2010. u trogirskom hotelu *Medena*, prisutni članovi (Pavo Barišić, Vesna Batovanja, Perislava Bešić-Smlatić, Ćiril Čoh, Bruno Ćurko, Krešimir Gracin, Hrvoje Jurić, Marija Lamot, Luciano Lukšić, Ksenija Matuš, Željko Rogina, Miljenko Šestak i Lino Veljak) ocijenili su natjecanje vrlo uspješnim, a tajnica Državnog povjerenstva Ksenija Matuš istaknula je odličnu organizaciju natjecanja za koju je ponajviše zaslužna Perislava Bešić-Smlatić. Također je posebno istaknula zasluge Ćirila Čoha u organizaciji natjecanja iz logike.

Tema ovogodišnjeg natjecanja iz filozofije – koje, kao i logički dio natjecanja, organiziraju Ministarstvo znanosti, obrazovanja i športa, Agencija za odgoj i obrazovanje te Hrvatsko filozofsko društvo – bila je *sloboda*.

»To je tema koja stoji u središtu filozofijskih, a napose praktičko-filozofijskih i etičkih promišlja-

nja, pri čemu treba naglasiti da je problem slobode potencijalno intrigantan i učenicima, budući da se dade, uz asistenciju nastavnika, prisposobiti suvremenim i svakodnevnim situacijama koje učenike nukaju na produbljena promišljanja, te ih uvode u filozofijski način mišljenja.«

Tako je, uz izabranu literaturu, ovu temu obrazložio dr. sc. Hrvoje Jurić, koji je uz Brunu Ćurka bio i sastavljač pitanja za sve razine natjecanja. U nastavku navodimo popis literature prema kojoj su se učenici pripremali za ovu temu, slijedeći razdiobu na tri razine natjecanja.

Školsko natjecanje:

- Aristotel: *Nikomahova etika*, Sveučilišna naklada Liber, Zagreb 1982., str. 39–51.
- Aurelije Augustin: *O slobodi volje*, Demetra, Zagreb 1998., str. 54–92, 212–224, 228–250.
- Toma Akvinski: »O slobodnoj volji«, u: Toma Akvinski, *Izbor iz djela I*, Naprijed, Zagreb 1990., str. 198–207.

Međuzupanijsko natjecanje:

- Thomas Hobbes: *Levijatan*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb 2004., str. 90–103, 146–154.
- Jean-Jacques Rousseau: *Rasprava o porijeklu i osnovama nejednakosti među ljudima / Društveni ugovor*, Školska knjiga, Zagreb 1978., str. 29–71, 93–104, 113–116.
- Seneka: »Pisma Luciliju. Pismo 47. – Humani postupak prema robovima«, u: Branko Bošnjak, *Od Aristotela do renesanse (Filozofska hrestomatija, sv. 2)*, Nakladni zavod Matice hrvatske, Zagreb 1982., str. 139–143.

Državno natjecanje:

- Immanuel Kant: *Kritika praktičkog uma*, Naprijed, Zagreb 1990., str. 49–51, 61–68, 112–124, 147–151.
- John Stuart Mill: »O slobodi«, u: John Stuart Mill, *Izabrani politički spisi I*, Informator / Fakultet političkih nauka, Zagreb 1988., str. 112–121, 151–154, 165–168, 179–194.
- Isiah Berlin: »Dva poimanja slobode«, u: Isiah Berlin, *Četiri eseja o slobodi*, Feral Tribune, Split 2000., str. 219–239.
- Hannah Arendt: »Što je sloboda«, u: Hannah Arendt, *Eseji o politici*, Izdanja Antibarbarus, Zagreb 1996., str. 58–84.

Uz obveznu literaturu, ponuđena je i dodatna literatura kao pomoć učenicima i mentorima u pripremi za natjecanje:

- Pavo Barišić: »Sloboda u svjetlu uma«, *Filozofska istraživanja*, god. 17 (1997), sv. 4, br. 67, str. 1027–1048.
- Milan Kangrga: *Etika i sloboda*, Naprijed, Zagreb 1966.
- John Stuart Mill: *Podređenost žena*, Naklada Jesenski i Turk, Zagreb 2000.
- Julian Nida-Rümelin: *O ljudskoj slobodi*, Naklada Breza, Zagreb 2007.
- Carole Pateman: *Spolni ugovor*, Ženska infoteka, Zagreb 2000.
- Joseph Raz: *Moralnost slobode*, KruZak, Zagreb 2007.
- Jean-Paul Sartre: *Bitak i ništa I–II*, Demetra, Zagreb 2006.–2007.

- F. W. J. Schelling: *O bitstvu slobode*, Cekade, Zagreb 1985.
- Mary Wollstonecraft: *Obrana ženskih prava*, Ženska infoteka, Zagreb 1999.

Na Državno natjecanje iz filozofije plasirao se 31 učenik, a provedeno je u tri dijela:

- pisanje *testa* koji ima eliminacijski karakter i u kojem učenici pokazuju znanje iz povijesti filozofije i poznavanje tekstova iz odabrane literature;
- pisanje *eseja* kojem pristupa 50% plasiranih učenika;
- *usmeni ispit* kojem pristupa četiri ili pet najboljih natjecatelja.

Pitanja u testu obuhvatila su školsku građu povijesti filozofije (zaključno s Marxom) i poznavanje zadane literature. Navodimo deset pitanja iz testa i broj bodova za svako pitanje:

1. U kojem djelu Kant piše o estetici? Na čemu se, prema Kantovu mišljenju, zasniva doživljaj ljepote? Što po njemu umjetnost čini umjetnošću? (3 boda)
2. Pojasni Boškovičev dinamiistički atomizam. (3 boda)
3. Ukratko izloži kritiku religije kod Ludwiga Feuerbacha, te navedi na kojeg je glasovitog filozofa utjecao Feuerbach. (4 boda)
4. Kako Hegel objašnjava mogućnost spoznaje? (4 boda)
5. Kojeg filozofa nazivahu »danski Sokrat« i »prvi filozof egzistencije«? (1 bod)
6. Objasni razliku između maksimā i imperativā prema *Kritici praktičkog uma* Immanuela Kanta. (4 boda)
7. Kakav stav John Stuart Mill, na temelju svog shvaćanja slobode, zauzima prema djeci i mladima, s jedne strane, te »zaostalim« ili »nedozrelim« narodima, s druge strane? (3 boda)
8. John Stuart Mill kaže da oblast ljudske slobode obuhvaća tri vrste slobode. Navedi ih i ukratko objasni. (3 boda)
9. Ukratko objasni što Isiah Berlin smatra »negativnim«, a što »pozitivnim« smislom slobode. (3 boda)
10. Hannah Arendt kaže: »Djelovanje, dotle dok je slobodno, nije ni pod vodstvom uma, ni pod upravom volje – premda mu treba oboje za izvršenje bilo kojega posebnog cilja – već proizlazi iz nečega potpuno drukčijega što ću ja nazvati načelom.« Što ona podrazumijeva pod tim »nadahnjujućim načelom«? (2 boda)

Svoje razumijevanje i tumačenje tekstova iz literature učenici su iskazali i pisanjem eseja. Ponuđeno je pet tema s odgovarajućim motivacijskim citatima:

- Tema A: *Čovjekova sloboda između umnosti i osjetilnosti*

»Ono bitno svakoga određivanja volje pomoću čudorednoga zakona jest, da se ona kao slobodna volja određuje samo zakonom, dakle ne samo bez sudjelovanja osjetilnih poticaja, nego čak uz otklanjanje svijui njih i s prekidom svih nagnuća, ukoliko bi mogla biti protivna onome zakonu.« (Kant)

- Tema B: *Što znači »politička sloboda« i gdje su njezine granice?*

»Jedina sloboda koja zasluhuje to ime jest ona putem koje ostvarujemo svoje dobro na svoj vlastiti način, dokle god ne lišavamo druge njihovih sloboda, ili ih ne sprečavamo u naporima da ih zadobiju.« (Mill)

»Politička nezavisnost ili sloboda nedostaju vam samo onda ako vas ljudska bića sprječavaju da postignete neki cilj.« (Berlin)

»Sloboda podanika leži samo u onome što je vrhovni vladar preskočio pri uređivanju njihovih radnji (...).« (Hobbes)

– Tema C: *Možemo li biti apsolutno slobodni?*

»Pojedinaac je neograničeni gospodar nad samim sobom, nad svojim tijelom i dušom.« (Mill)

»Mi ne možemo ostati apsolutno slobodni i moramo odustati od jednog dijela naše slobode da bismo sačuvali ostatak. Međutim, potpuna samopredaja je samouništavajuća.« (Berlin)

– Tema D: *»Biti svoj vlastiti gospodar« i rob*

»Navedi mi jednoga, koji nije rob: jedan robuje ljubavnoj požudi, drugi lakomosti, drugi opet častoljublju, a svi skupa nadi, svi skupa strahu. (...) Nijedno ropstvo nije sramotnije od dobrovoljnoga.« (Seneka)

»'Ja sam svoj vlastiti gospodar'; 'Ja nisam rob nijednog čovjeka'; ali zar ja ne mogu biti (kako to nastoje reći platoničari i hegelijanci) rob prirode? Ili svojih vlastitih 'razuzdanih' strasti? Zar sve to nisu samo mnoge vrste tog identičnog roda 'rob' – neke političke i pravne, ostale moralne ili duhovne?« (Berlin)

– Tema E: *Sloboda kao »moć započinjanja«. Ljudska sloboda s obzirom na prirodu i povijest*

»Ono što obično ostane netaknuto u epohama okamenjenosti i unaprijed određene nesreće, jest sama sposobnost slobode, puka moć započinjanja, koja potiče i nadahnjuje sve ljudske djelatnosti i skriveni je izvor proizvodnje svih velikih i divnih stvari.« (Arendt)

Učenici su za pisanje eseja glasovanjem odabrali temu »Možemo li biti apsolutno slobodni?«. Najbolji je esej, prema ocjeni ispravljaja, napisala Ivona Konjetić iz Gimnazije Sisak. Ona je s još troje učenika pristupila usmenom ispitu kojeg su vodili dr. sc. Pavo Barišić, dr. sc. Hrvoje Jurić i dr. sc. Lino Veľjak. Bilo je zadivljujuće znanje koje su učenici pritom pokazali i njihova moć artikulacije vlastitih promišljanja.

Nakon usmenog ispita, konačni poredak natjecatelja bio je sljedeći:

1. Luka Rosandić iz Gimnazije *Lucijan Vranjanin* u Zagrebu – mentorica Katarina Stupalo;
2. Ivona Konjetić iz Gimnazije Sisak – mentorica Marina Kasa;
3. Aleksandar Milivojević iz Gimnazije *Lucijan Vranjanin* u Zagrebu – mentorica Katarina Stupalo;
4. Josipa Tančik iz Srednje škole *Ivan Švear* u Ivanić Gradu – mentorica Dubravka Božić.

No time natjecanje još nije završilo. Učenici koji su napisali najbolje eseje, a bili su voljni pisati esej na stranom jeziku, pristupili su kvalifikacijama za *Međunarodnu filozofsku olimpijadu*.

Teme eseja na stranom jeziku bile su iste kao one na hrvatskom (uključujući i motivacijske citate), no bez teme koju su učenici odabrali za pisanje na hrvatskom jeziku.

Prema rezultatima ovog dijela natjecanja, na 18. *Međunarodnoj filozofskoj olimpijadi* (IPO), održanoj od 21. do 23. svibnja u Ateni, u konkurenciji 23 zemlje, Hrvatska su predstavljale Ana Junaković iz šibenske Gimnazije *Antun Vrančić* (mentorica Nives Triva) i Nikolina Budan iz zadarske Gimnazije *Frane Petrić* (mentorica Zvezdana Dunatov). Hrvatska je četvrti put sudjelovala na Olimpijadi. Uz učenice su na Međunarodnu olimpijadu išli mentorica Nives Triva (Gimnazija *Antun Vrančić*, Šibenik), te Bruno Ćurko (Institut za filozofiju u Zagrebu) kao voditelj delegacije, koordinator za IPO i član Međunarodnog žirija IPO-a. Na IPO-u su se natjecali učenici iz Argentine, Austrije, Bugarske, Danske, Estonije, Finske, Grčke, Hrvatske, Indije, Italije, Izraela, Japana, Južne Koreje, Litve, Mađarske, Norveške, Njemačke, Poljske, Rumunjske, Rusije, Slovenije, Švicarske i Turske. Učenica Nikolina Budan osvojila je počasnu medalju, što je najveći uspjeh Hrvatske otkad sudjeluje na ovom međunarodnom srednjoškolskom natjecanju.

Natjecanje u Trogiru završilo je svečanošću dodjele nagrada i priznanja, te pohvalama posebno zaslužnih. Zahvaljujući inicijativi tajnice Državnog povjerenstva Ksenije Matuš, profesorima-mentorima koji od samoga početka dolaze s učenicima na natjecanja, a nisu do sada dobili valjano priznanje – Jadranki Pucar Jambrović, Danki Hrženjak Munivrana i Anti Vlastelici – uručene su slike akademskog slikara Milana Pavlovića.

Zaključno treba istaknuti da je natjecanje iz filozofije, kao i ono iz logike, izuzetno važno. Bez obzira na kompeticijsko društvo u kojemu živimo, natjecanje je svaki put iskorak – poticanje mladih ljudi na mišljenje, nadahnuće za filozofiju, slobodu za djelovanje, za majstorstvo (*virtu*) da mogu i žele znati, i pokažu ono što znaju. U tom smislu, podsjećamo na vrijednu misao Hanne Arendt:

»Ono što obično ostane netaknuto u epohama okamenjenosti i unaprijed određene nesreće, jest sama sposobnost slobode, puka moć započinjanja, koja potiče i nadahnjuje sve ljudske djelatnosti i skriveni je izvor proizvodnje svih velikih i divnih stvari.«

Marija Lamot

Natjecanje iz logike i filozofije 2010. – Logika

U organizaciji Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa, Agencije za odgoj i obrazovanje i Hrvatskog filozofskog društva, 2010. godine opet je održano natjecanje iz logike, i to trinaesto u nizu. Dva su bila kvalifikacijska stupnja – školsko natjecanje te županijsko i međuzupanijsko natjecanje – koji su vodili ka finalu, odnosno državnom natjecanju. Vremenski su se natjecanja nanizala ovako:

1. školska natjecanja: 8. veljače 2010.,
2. županijska i međuzupanijska natjecanja: 5. ožujka 2010.,
3. državno natjecanje: 16.–18. travnja 2010.

Za sve je stupnjeve natjecanja literatura bila sljedeća:

- Mirko Jakić, *Logika*, Školska knjiga, Zagreb 2007.,
- Srećko Kovač, *Logika*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, posljednja izdanja,
- Srećko Kovač i Berislav Žarnić, *Logička pitanja i postupci: Problemski uvod u elementarnu logiku*, Kruzak, Zagreb 2008.,
- Siniša Matić, *Izvođenje: Školski razgovori iz logike iskaza*, Matić, Zadar 2007.,
- Gajo Petrović, *Logika*, Element, Zagreb, posljednja izdanja.

Članovi su Radne skupine za natjecanje iz logike bili: mr. sc. Ćiril Čoh, predsjednik, Krešimir Gracin, prof., prof. dr. sc. Srećko Kovač, Željko Rogina, prof., Miljenko Šestak, prof., te prof. dr. sc. Berislav Žarnić.

Zahvaljujući iznimnom trudu prof. dr. sc. Berislava Žarnića, Radna skupina za logiku, mentori, natjecatelji i sastavljači su imali mogućnost *online*-komunikacije. Sve diskusije, komentari, rezultati, informacije i odluke su dostupni na adresi: <http://www.ffst.hr/~logika/seminar/doku.php>. Ova inovacija je od školskih natjecanja nadalje drastično popravila brzinu i efikasnost cijelog sustava natjecanja. Svi tehnički podaci za ovaj članak su preuzeti s navedene stranice.

Već je na samom početku, na školskim natjecanjima, došlo do problema vezanog uz gradivo koje se pojavilo na tom stupnju. Autori su testa, mr. sc. Dragana Sekulić i Lovre Grisogono, mag. phil., unosemjem novog tipa zadatka izazvali negodovanje pojedinih mentora. Sporni je zadatak bio provjera valjanosti iskaza metodom istinitosnog stabla i supstituirao je zadatak s Vennovim dijagramima. S obzirom na to da je bilo uvriježeno na školskom natjecanju provjeravati valjanost iskaza metodom *reductio ad absurdum*, autori su očekivali da ne bi trebalo biti poteškoća isto to uraditi drugom metodom. Problem je bio nedostatno sročeni naputak o sadržaju i opsegu

dopuštenog gradiva po razinama natjecanja. Ostatak je testa pratio tip zadataka i metode rješavanja kakve su bile prethodnih godina. Osim jednog službenog prigovora skupine učenika V. gimnazije iz Zagreba, i to upravo vezanog uz navedeni zadatak, nije bilo drugih spornih okolnosti. Na kraju, kvalitetnom suradnjom Radne skupine i autora preko stranice prof. dr. sc. Berislava Žarnića, situacija je riješena na opće zadovoljstvo. Kako inače biva kada se nešto radi s entuzijazmom, i ova je situacija urodila dobrim plodom jer je Radna skupina strože definirala sadržaj gradiva po razinama natjecanja.

Opći je dojam, prema stavu Radne skupine, da je test zadovoljio sva iščekivanja te da je bio primjerene težine za razinu za koju je bio pripremljen. Mentori su imali diskrecijsko pravo dovođenja natjecatelja na iduću razinu uz preporučeni kvalifikacijski prag od 90 bodova, gdje je maksimalan broj bodova iznosio 132.

Županijska i međuzupanijska natjecanja su prošla bez primjedbi i ovoga su puta natjecatelji bili bolje informirani te utoliko spremniji za različite vrste zadataka. Tip zadatka s istinitosnim stablom se ponovio i u ovom testu, a novost je bio zadatak s jednostavnom prirodnom dedukcijom za iskaznu logiku. Test je imao osam zadataka. Prvi je zadatak ispitivao odnose pojmova, nekolicina je zadataka provjeravala različita pitanja nekim mehaničkim postupkom poput stabla, naravne dedukcije ili Vennovih dijagrama. Četiri su zadatka izazvala visok stupanj zadovoljstva među natjecateljima. Razlog zadovoljstva bila je njihova povezanost u zanimljivu priču s poznatim likovima Sherlocka Holmesa i dr. Watsona. Ti su zadaci bili koncipirani više kao »mozgalice«, a manje kao čisto mehanički izračun. Natjecatelji su prvo trebali dokučiti priču, a onda odabrati neku od mogućih metoda rješavanja takvog problema. Evo jednog takvog zadatka:

Rješavajući slučaj nestale umjetnine, Sherlock Holmes je glasno razmišljao: »Lopov je sobarica, ako nema znakova provale«, pogleda Watsona, »ili«, reče nakon kratke stanke, »ako nema otisaka prstiju, lopov je sobarica.« Watson je kimnuo, složivši se. »A kao što smo se uvjerali, dragi moj Watsone«, nastavi Holmes, »znakova provale nema. Dakle«, zastao je na trenutak dajući priliku Watsonu da zaključi, a kada ovaj to ne učini, nervozno uzviknu, »lopov je sobarica!« Watson se, međutim, nije složio s Holmesovom konkluzijom. Pomalo iznenađen, Holmes je održao kratko predavanje o dedukciji i logičkom slijedu ustvrdivši da, ukoliko želi biti logički dosljedan, a ustraje na odbacivanju konkluzije gornjeg zaključka, Watson mora odbaciti i barem jednu od njegove dvije premise. Povala se rasprava, a Vi ste pozvani razriješiti spor.

Tko je u pravu (zaokružite točan odgovor):

1. Watson je u pravu: Nije logički nedosljedno odbaciti konkluziju gornjeg zaključka iako njegove premise smatramo istinitima.
2. Holmes je u pravu: Ako ne prihvaćamo konkluziju gornjeg zaključka, logička dosljednost nalaže odbacivanje barem jedne od njegovih premisa.
3. Ni Watson ni Holmes nisu u pravu.

Čitateljima *Filozofskih istraživanja* ostavljam da se zabave tražeći točan odgovor na ovaj zadatak. Maksimalan je broj bodova iznosio 195. Radna je skupina iskazala zadovoljstvo kvalitetom i težinom testa čiji su autori bili mr. sc. Dragana Sekulić i Lovre Grisogono, mag. phil.

Sa županijskih i međuzupanijskih natjecanja su na državnu razinu pristupili natjecatelji koji su se kvalificirali po kriteriju Državnog povjerenstva za natjecanje iz logike i filozofije:

»Nakon završenog natjecanja na međuzupanijskoj razini Radna skupina određuje broj učenika koji imaju pravo sudjelovanja na državnoj razini. Taj broj ne može biti veći od 45. Ukoliko se iz nekog centra učenici nisu uspjeli kvalificirati na državno natjecanje, onda pravo na natjecanje ima po jedan učenik pod uvjetom da se prema rezultatima nalazi među prvih $1,5n$ natjecatelja sa svih županijskih natjecanja (ako je n broj natjecatelja koji se prihvaćaju na državno natjecanje).

Primjer: Neka na državno natjecanje ide 45 učenika, i neka iz regije X nijedan učenik ne bude prema rezultatu među prvih 45. Onda iz regije X na državno natjecanje ipak ide jedan natjecatelj, ali samo ako je plasiran među prvih $45 \times 1,5$, dakle među prvih 67 (točno 67,5). On se pomiče na ljestvici na 45. mjesto.«

Državno natjecanje je ove godine održano u Trogiru. Domaćin je bila Srednja škola Ivana Lucića te se u njihovim prostorijama odvijalo natjecanje, a Radna skupina je imala svoju »logistiku«. Mentori, natjecatelji i Radna skupina su bili smješteni u obližnjem mjestu Seget, u hotelu *Medena*. Osigurani je smještaj bio na nivou te su odlična hrana i blizina plaže izvrsno zaokružili cijeli pozitivan dojam. Udaljenost je od hotela do mjesta održavanja natjecanja predstavljala manji problem koji je saniran posebnim autobusom zaduženim za vožnju te relacije po dogovoru. Osim ovoga nije bilo drugih zamjerki i prigovora organizatoru.

Ukupan je broj natjecatelja bio 46 i to ovako raspoređenih po srednjim školama:

1. V. gimnazija, Zagreb; mentorica: Jadranka Pucar Jambrović; 17 natjecatelja/ica,
2. Gimnazija Frane Petrića, Zadar; mentor: Siniša Matić; 7 natjecatelja/ica,
3. III. gimnazija, Split; mentorica: Danka Hrženjak Munivrana; 4 natjecatelja/ice,
4. I. Gimnazija, Varaždin; mentor: Ćiril Čoh; 4 natjecatelja/ice,

5. XV. gimnazija, Zagreb; mentor: Ante Vlastelića; 4 natjecatelja/ice,
6. X. gimnazija *Ivan Supek*, Zagreb; mentor: Krešimir Gracin; 2 natjecatelja/ice,
7. Gimnazija Daruvar, Daruvar; mentorica: Jela Kusaković; 1 natjecatelj/ica,
8. Gimnazija Metković, Metković; mentorica: Senka Rodin; 1 natjecatelj/ica,
9. Gimnazija Andrije Mohorovičića, Rijeka; mentor: David Karasman; 1 natjecatelj/ica,
10. Prva sušačka hrvatska gimnazija, Rijeka; mentorica: Ljubica Božić; 1 natjecatelj/ica,
11. III. gimnazija, Osijek; mentor: Željko Rogina; 1 natjecatelj/ica,
12. Srednja škola Ivana Lucića, Trogir; mentorica: Perislava Bešić-Smlatić; 1 natjecatelj/ica,
13. III. gimnazija, Zagreb; mentor: Petar Runje; 1 natjecatelj/ica,
14. Gimnazija Lucijana Vranjanina, Zagreb; mentorica: Katarina Stupalo; 1 natjecatelj/ica.

Test su za ovu razinu sastavili prof. dr. sc. Srećko Kovač i prof. dr. sc. Berislav Žarnić. Test je nosio ukupno 112 bodova. Osim standardnih zadataka koji ispituju problem naloženom mehaničkom metodom, test je sadržavao jedan zadatak iz povijesti logike te jednu priču, takozvanu »mozgalicu«. Na ovoj razini nije bilo istinitosnog stabla, ali su se natjecatelji susreli s Vennovim dijagramima i naravnom dedukcijom s neizravnim pravilima. Iz jednog zadatka, zbog nedovoljno dobre formulacije upita, nije bila vidljiva intencija sastavljača te je zaprimljen jedan službeni prigovor upravo na taj problem. Prigovor je uvažen te su natjecatelju dodijeljeni pripadajući bodovi. Opća je ocjena da je test zadovoljio sva očekivanja.

Osim samog natjecanja, održan je i okrugli stol s mentorima i natjecateljima, gdje se diskutiralo o raznim temama važnim za logiku. Neke su od zanimljivijih tema bile vezane uz potrebu redefinicije plana i programa srednjoškolske logike, potrebitost zadataka iz povijesti logike u testu za državno natjecanje, veća zastupljenost zadataka »mozgalica« i veći stupanj interakcije i komunikacije natjecatelja, preko mentora i/ili izravno, s Radnom grupom.

Pobjednici su proglašeni na svečanom zatvaranju natjecanja. Natjecanje iz logike je imalo jedno prvo, dva druga i četiri četvrta plasmana:

1. Mikec, Luka (100%), Gimnazija Frane Petrića, Zadar; mentor: Siniša Matić,
2. Mikuličić, Niko (92%), Gimnazija Frane Petrića, Zadar; mentor: Siniša Matić,
2. Petković, Marin (92%), I. Gimnazija, Varaždin; mentor: Ćiril Čoh,
4. Deak, Marko (89%), V. gimnazija, Zagreb; mentorica: Jadranka Pucar Jambrović,

4. Satja Kurdija, Adrian (89%), V. gimnazija, Zagreb; mentorica: Jadranka Pucar Jambrović,
4. Stipetić, Ognjen (89%), V. gimnazija, Zagreb; mentorica: Jadranka Pucar Jambrović,
4. Vukadinović, Borna (89%), V. gimnazija, Zagreb; mentorica: Jadranka Pucar Jambrović.

Na sam su dan zatvaranja natjecanja tri mentora dobila priznanja za velik doprinos logici i samom natjecanju: Jadranka Pucar Jambrović (V. gimnazija, Zagreb), Danka Hrženjak Munivrana (III. gimnazija, Split), te Ante Vlastelica (XV. gimnazija, Zagreb). Njihov se izniman doprinos, rezultat čistog entuzijazma, mogao vidjeti iz godine u godinu natjecanja iz logike. Veliki broj natjecatelja koje su pripremali i njihovi vrhunski rezultati te opća predanost natjecanjima – samo su dio njihovih zasluga.

Atmosfera koja je vladala na natjecanju je bila odlična. Visok stupanj kolegijalnosti i suradnje se osjećao na svakom koraku. Sudionici koji su dolazili iz Zagreba, a koji su vjerojatno činili i najveći dio sudionika natjecanja, imali su iznimno zanimljiv i ugodan put do Trogira. Mora se priznati da je ovaj događaj bio izvrsno iskustvo i treba se nadati da će se ovako, pa i još bolje, nastaviti i u godinama koje dolaze.

Lovre Grisogono

9. Lošinjski dani bioetike

U Malom Lošinj su, od 17. do 19. svibnja 2010., u organizaciji Hrvatskog filozofskog društva, Hrvatskog bioetičkog društva i Grada Malog Lošinja, održani 9. *Lošinjski dani bioetike*. Od prvog lošinjskog bioetičkog simpozija (2001.) – kojem je utemeljitelj bioetike, Van Rensselaer Potter, tek nekoliko dana prije smrti, uputio pozdravnu video-poruku, čime je ovaj bioetički skup pribavio posebnu simboličku i povijesnu važnost – preko utemeljenja *Lošinjskih dana bioetike* (2002.), kao redovitog godišnjeg okupljanja hrvatskih i stranih bioetičara, sve do danas, ova je međunarodna znanstveno-kulturna manifestacija izrasla u temeljnu instituciju bioetičkog života u ovom dijelu Europe, ucrtavajući istodobno hrvatsku i jugoistočno-europsku bioetiku na kartu svjetskih bioetičkih rasprava. Razlog tome je i činjenica da je upravo zahvaljujući

presudnom poticaju lošinjskih bioetičkih skupova, razvijena inovativna ideja *integrativne bioetike*, odnosno integriranja svih tema vezanih uz život i manipulaciju životom, pod vidom interdisciplinarnosti i pluriperspektivnosti, a u pravcu razvijanja nove racionalnosti i novog senzibiliteta na prijelomu epoha s kojim se suočavamo. Stoga je središnje mjesto unutar *Lošinjskih dana* svake godine namijenjeno međunarodnom simpoziju *Integrativna bioetika i nova epoha*, a osim toga se redovito održavaju okrugli stolovi o aktualnim bioetičkim problemima, studentske bioetičke radionice te različita kulturna i umjetnička događanja.

Na ovogodišnjem simpoziju *Integrativna bioetika i nova epoha* održano je, u okviru sekcija, na engleskom, njemačkom i hrvatskom jeziku, preko šezdeset izlaganja znanstvenika različitih profila iz dvanaest zemalja (Albanija, Bosna i Hercegovina, Bugarska, Hrvatska, Iran, Kanada, Mađarska, Makedonija, Njemačka, Srbija, Slovenija, Ukrajina). Održana su i tri plenarna predavanja: Ute Kruse-Ebeling, s Tehničkog sveučilišta u Dortmundu, govorila je o rapidnom uništavanju prirodnog okoliša kao rezultatu novovjekovnog otuđenja od prirode, Luka Omladić, sa Filozofskog fakulteta u Ljubljani, tematizirao je aktualnu Kopenhagensku konferenciju o klimatskim promjenama u kontekstu rasprava o održivom razvoju i globalnoj pravednosti, a Veronika Szántó iz Budimpešte, predsjednica Mađarske bioetičke asocijacije, razmatrala je koncept »genetičkog esencijalizma« kao kamen spoticanja u recentnim raspravama o genetički modificiranim organizmima. U sekcijskim izlaganjima i diskusijama, u kojima se moglo iskusiti što znače interdisciplinarnost, pluriperspektivnost i integrativnost na djelu, do izražaja su došle i druge, zapravo sve teme o kojima se danas raspravlja u okvirima bioetike, kao što su: etička pitanja u kliničkoj praksi, prava pacijenata (osobito vulnerabilnih grupa: osoba treće životne dobi, žena, djece, Roma, HIV-pozitivnih i dr.), eutanazija i palijativna skrb, biotehnoška istraživanja i njihova primjena (eksperimenti na ljudima, genetika, neuro-znanost, kiborgizacija), odnos prema ne-ljudskim živim bićima (životinjama i biljkama), te načelna pitanja vezana uz bioetiku kao područje rasprave o bitnim problemima suvremenog svijeta (povijest bioetike, bioetika i filozofija, bioetika i kulturna raznolikost, bioetika i pravo itd.).

Cjelodnevna studentska bioetička radionica – koju organiziraju studenti Filozofskog fakulteta u Zagrebu, a koja je koncipirana na sličan način kao i glavni simpozij – ove je godine bila posvećena temi *Bioetika i umjetnost*. Nakon razmatranja pobačaja, eutanazije

i rata kao bioetičkih izazova (2005.), zatim ekoloških pitanja (2006.), tjelesnih modifikacija (2007.), zdravlja kao medicinskog i filozofskog problema (2008.) te feminističkog pristupa bioetici (2009.), ovogodišnja je studentska radionica imala u fokusu odnos bioetike i umjetnosti, a okupila je tridesetak studenata filozofije, povijesti umjetnosti, umjetničkog područja, psihologije, etnologije i kulturne antropologije, sociologije, biologije i medicine iz Zagreba, Rijeke, Splita, Sarajeva, Novog Sada i Beograda. Pluriperspektivnost bioetike podrazumijeva objedinjavanje različitih znanstvenih, ali i ne-znanstvenih prinosa. U takvom je konceptu umjetnost nezaobilazna i dragocjena, prvenstveno zbog svoje sposobnosti da djeluje na razvoj svijesti te senzibilizira u vezi s pitanjima koja se tiču života i zdravlja kako ljudskih, tako i ne-ljudskih živih bića te prirode u cjelini. Bioetički pristup umjetnosti ima dvije polazišne točke: s jedne se strane pokušava »iskoristiti« umjetnička djela i tendencije kako bi se osvijetlili raznovrsni bioetički problemi, dok se, s druge strane, njih same stavlja pred »bioetički sud« i na taj se način procjenjuje etičnost samih umjetničkih djela i akcija, pa su i studentska izlaganja išla u tom smjeru. Najprije je bio razmatran međudnos medicine i umjetnosti, a u narednim su referatima bili predstavljeni bioetički aspekti pojedinih književnih djela, npr. J. M. Coetzea i Jean-Dominiquea Baubyja. Potom se raspravljalo o umjetničkim performansima koji uzrokuju patnju i smrt životinja te o etičkom opravdanju modeliranja prirodnog okoliša u *land artu*. U referatima prezentiranima u bloku posvećenom *body artu* dominirala su promišljanja radova umjetnica poput Marine Abramović i Orlan, ali je također pružen uvid u jednu temu koju se rijetko spominje, a to je korištenje tjelesnih tekućina u umjetnosti. Uz to, nekoliko se izlagača pozabavilo prisutnošću bioetičkih tema u TV-serijama i na filmskom platnu, pa se tako moglo saznati mnogo toga o japanskoj *anime* umjetnosti, ali i o filmovima iz holivudske produkcije, u kojima se pojavljuje tema genetičkog inženjeringa i kloniranja. Ono što u najvećoj mjeri obilježava studentsku radionicu jesu duge i žive rasprave koje prate svaki blok izlaganja, a kojima se rado pridružuju i sudionici glavnog simpozija. Tijekom radionice se, u kratkom vremenu, uspjelo pronaći poveznice između različitih tema i donekle pripremiti teren za daljnja studentska istraživanja na polju bioetike, čime su se *Lošinjski dani bioetike* još jednom potvrdili kao uspješna ljetna škola bioetike, odnosno svojevrsni »bioetički inkubator«.

Posljednjeg dana 9. *Lošinjskih dana bioetike* organiziran je okrugli stol na temu *Lijekovi*

između profita i zdravlja, u sklopu kojega su govorili liječnica Lidija Gajski, teologinja Suzana Vuletić, te profesori zagrebačkog Farmaceutsko-biokemijskog fakulteta Živka Staničić i Valerije Vrček. Lidija Gajski je u javnosti poznata kao jedna od prvih osoba koje su se odvažile govoriti o zločudnoj vezi između medicine, farmaceutske industrije i politike u Hrvatskoj, a i šire, pa se tako i ovdje osvrnula na namjerno stvaranje paranoje u stanovništvu medijskom »promocijom« određenih bolesti i akcentualizacijom njihove opasnosti, kad ona u stvari uopće ne postoji ili je minimalna, kao što je to bio slučaj sa svinjskom gripom. Suzana Vuletić se nastavila na ovo izlaganje, govoreći o pretvaranju predodžbe zdravlja u kult te o njegovoj identifikaciji sa fizičkom ljepotom, do čega u posljednje vrijeme dolazi. Takva manipulacija narušava tradicionalne granice medicine, potičući je da se odmakne od svoje primarne zadaće, liječenja, i približi se industriji ljepote, vječne mladosti i besmrtnosti te tako dovede u pitanje osjećaj za realnost kod mnogih ljudi. Stavljajući medicinu pod čizmu industrije potvrdila je i sociologinja Živka Staničić, koja se pozabavila Zakonom o deregulaciji tržišta lijekova i sa sociološko-bioetičkog stajališta potvrdila da se taj zakon, kao i druge slične regulative, pisalo imajući na umu više interese krupnog kapitala, a manje one društva. Posljednji uvodničar prije duge i konstruktivne diskusije bio je biokemičar Valerije Vrček. Njegova je pažnja bila usmjerena na ekotoksikologiju, točnije na zagađivanje voda ispuštanjem kemikalija, najviše estrogena, iz tvornica lijekova. Takva praksa dovodi do ozbiljnih poremećaja u ekosistemima, pa se već sada mogu primjetiti zabrinjavajuće promjene kod nekih vrsta riba, a sve učestaliji su i pomori riba.

U okviru popratnih događanja 9. *Lošinjskih dana bioetike* najprije je predstavljeno dvanaest bioetičkih izdanja objavljenih tijekom 2009. i 2010. godine. Tom prilikom je promoviran i prvi bioetički časopis u Hrvatskoj, koji je pod nazivom *Jahr* počela izdavati Katedra za društvene i humanističke znanosti u medicini Medicinskog fakulteta u Rijeci. Recentne publikacije pokrivaju širok spektar tema, od problema u medicini i zdravstvu općenito do ljudskog odnosa prema životinjama i okolišu, a predstavljeni su i udžbenik bioetike za srednje škole te zbornik studentskih radova sa prošlogodišnje studentske bioetičke radionice o temi *Bioetika i feminizam*.

Veliko zanimanje sudionika skupa izazvalo je i događanje naslovljeno »Bioetika *Zvezdanih staza*«, Goran Grgec i Suzana Gračner, članovi *USS Croatia – Udruge ljubitelja »Zvezdanih staza*«, izabrali su inserte iz više od 700

epizoda i 11 filmova *Zvezdanih staza*, što je bilo popraćeno uvodnim izlaganjem G. Grgeca te diskusijom o šarolikim temama koje potiču priređeni inserti (znanstveno-tehnička moć, granica ljudskosti i odnos prema umjetnoj inteligenciji, genetička modifikacija ljudi, izmjena organa, korištenje rezultata ne-etičnih istraživanja, eutanazija, pobačaj, korištenje droga, itd.). S nekim od ovih tema susrećemo se već danas, dok nas druge zasigurno čekaju u bližoj ili daljoj budućnosti. Kako god, bio je ovo izvrstan poligon za promišljanje i formiranje stavova o raznim temama i problemima koje će budućnost staviti pred nas. Uostalom, mnogi smatraju da je fikcija, pa tako i umjetnost, adaptivni mehanizam pomoću kojeg se naša vrsta virtualno suočavala s mnoštvom situacija i prepreka na koje je nailazila u okolini i na taj način ih uspješnije rješavala u stvarnom svijetu.

Na kraju, može se zaključiti da su *Lošinjski dani bioetike* ponovno iznjedrili mnoštvo zanimljivih prezentacija i diskusija, a primjetni su i određeni konceptijski i sadržajni pomaci u odnosu na prethodne skupove. U tom su smislu visoka očekivanja od jubilarnih, desetih *Lošinjskih dana bioetike*, koji će se održati u svibnju 2011. godine.

**Nikola Erceg
Mateja Borgudan
Ana Vračar**

Konferencija »Asimetrični ratovi, međunarodni odnosi i teorija pravednog rata«

Beograd je od 17. do 19. lipnja 2010. bio domaćin međunarodne konferencije *Asimetrični ratovi, međunarodni odnosi i teorija pravednog rata*. Konferenciju su organizirali Srpsko filozofsko društvo, Sveučilište u Beogradu i Centar za etiku, pravo i primijenjenu filozofiju (CELAP – Center for Ethics, Law and Applied Philosophy), a pod rukovodstvom prof. dr. sc. Jovana Babića (Filozofski fakultet Sveučilišta u Beogradu) i dr. sc. Petra Bojanića (Institut za filozofiju i društvenu teoriju Sveučilišta u Beogradu). Ova konferencija je jedanaesti po redu skup koji se održava u okviru projekta »International Law and Ethics Conference Series« (ILECS). Od 1997. godine, kada je osnovana, pa do danas ova je serija konferencija rezultirala velikim brojem značajnih publikacija, objavljenih na

srpskom i engleskom jeziku. Među mnogobrojnim naslovima svakako se ističu zbornik *War Crimes and Collective Wrongdoing* (Blackwell Publishers, 2001) i dvije knjige koje su proizišle iz konferencije o humanitarnoj intervenciji iz 2000. godine: *Ethics of Humanitarian Intervention* (Broadview Press, 2003) i *Lessons of Kosovo: The Dangers of Humanitarian Intervention* (Broadview Press, 2003), kao i specijalni broj časopisa *Peace Review* (2000/2001). Materijal s ovih konferencija također je objavljen u jednom broju časopisa Srpskog filozofskog društva *Theoria* i više tematskih brojeva *Filozofskog godišnjaka*, glasnika Instituta za filozofiju Filozofskog fakulteta u Beogradu. Posljednji rezultat koji je proizišao iz ovog projekta je knjiga *World Governance: Do We Need It, Is It Possible, What Could It (All) Mean?*, objavljena 2010. izdanju britanske izdavačke kuće Cambridge Scholar Publishing.

Značaj ovogodišnjeg skupa očituje se kako u samoj aktualnosti njegove teme tako i u velikom broju vrlo značajnih imena iz političke i socijalne filozofije koje je on okupio. Među sudionicima su se našli Michael Walzer sa Sveučilišta Princeton, jedan od najistaknutijih teoretičara doktrine pravednog rata, Nancy Sherman sa Sveučilišta Georgetown i Mornaričke akademije SAD-a, jedna od najvažnijih zastupnica teorije vrlina u etičkoj teoriji, David Rodin sa Sveučilišta Oxford, koji je vjerojatno jedan od najvećih autoriteta u teoriji pravednog rata, David Luban i Judith Lichtenberg, oboje sa Sveučilišta Georgetown, Michael Gross sa Sveučilišta u Haifi, Uwe Steinhoff sa Sveučilišta u Hong Kongu i drugi. U fokusu njihovih izlaganja našlo se mnoštvo novih pitanja koja opterećuju suvremene međunarodne odnose. Prije svega, to je pitanje asimetričnog ratovanja, kao najnovijeg vida ratovanja. A u njegovim okolnostima pojavljuju se i drugi novi momenti: opravdavajući razlozi za takav rat, »rat protiv terorizma«, preventivni rat, akcije stvaranja i održavanja mira, humanitarne vojne intervencije, strategije za mijenjanje političkih režima, itd. Svi oni ideju pravednog rata kompliciraju i u stvari dovode u pitanje njenu uvjerljivost.

Asimetrični ratovi su relativno nov fenomen koji svjedoči o tome da rat već duže vrijeme prolazi kroz period promjene svoje definicije. Klasični rat uglavnom je podrazumijevao oružani sukob između različitih država, koji je pretpostavljao simetrično ratovanje. Simetrično ratovanje je ono u kojem obje zaraćene strane imaju sličnu i podjednaku vojnu snagu i oslanjaju se na taktike koje se razlikuju samo u detaljima i načinu njihovog izvođenja. Međutim, danas, u 21. stoljeću sve je češća pojava asimetričnih ratova, u kojima se zbivaju

sukobi između države i gerile ili neke druge grupe (kakva je, na primjer, neka međunarodna teroristička organizacija), koja nije službeno povezana s državom niti je odana ijednom državnom rukovodstvu. Tipični primjeri asimetričnog oružanog sukoba iz nedavne povijesti su napad na Svjetski trgovački centar (WTC) u New Yorku i zgradu Pentagona u Washingtonu, borba između Izraelaca i nekih palestinskih organizacija (kao što su Hamas i Islamski džihad), rat u Iraku, Afganistanu, aktivnosti u Pakistanu i dr. Svi ovi primjeri sukoba obiluju slučajevima raketnih napada, napada bespilotnim letjelicama, samoubilačkih bombaških napada i terorističkih oružanih akcija, slučajevima koji problem opravdanja rata i teoriju pravednog rata opterećuju novim pitanjima.

Tradicionalno, ideja pravednog rata obično se veže uz dva kriterija koja uspostavljaju *jus ad bellum*, pravedne razloge da se započne rat, te *jus in bello*, pravedno ponašanje u ratu.

Donedavno su ova dva kriterija definirala raspravu o pitanju je li rat moralan. To je razlog što je u njoj mnogo manje bilo riječi o *jus post bellum*, odnosno o onome što dolazi nakon rata, dakle, o pravednom okončanju rata i uspostavljanju mira. Tek se suvremena rasprava, čiji značajan segment svakako čini i ova konferencija, zajedno sa svim prethodnim skupovima koji su održani u okviru ILECS-a, okrenula razmatranju i ovog pitanja kao kriterija za uspostavljanje pravednog ponašanja nakon rata. Već duže vrijeme, najutjecajnijim u području ove teme smatra se rad Michaela Walzera. U svom predavanju »Posljedice rata: refleksije o *jus post bellum*« on je pitanje *jus post bellum* postavio u kontekstu suvremenih oružanih sukoba. Zanimljivo je razmatranje posljedica rata i *jus post bellum*, kao kriterija koji uspostavlja moralno ponašanje nakon okončanja rata, Walzer vidi kao slabost tradicionalne teorije pravednog rata. *Jus post bellum* on smatra nečim što nije dio tradicionalne teorije pravednog rata, ali ističe i to da je prvobitna ideja ove teorije vjerojatno bila da je pravda *post bellum* uključena u kriterij za pravdu *ad bellum*, u smislu da *ad bellum* anticipira *post bellum*. Naime, rasprava o tome što će biti nakon rata je ključni dio rasprave o tome treba li se voditi rat ili ne treba. Kao dobar primjer tradicionalnog razumijevanja pravednog okončanja rata on je naveo zaustavljanje rata nakon oslobođenja Kuvajta od iračke okupacije. Kuvajt je tada oslobođen od okupacije, a režim Sadama Huseina povratio je vlast u Bagdadu i bio je sposoban da plati ratnu odštetu Kuvajtu. Dakle, pravda *post bellum* se tada nije proširila na promjenu režima. Upravo to je moment koji Walzer vidi kao razlog da pitanje o *jus post bellum* postavi

na novi način. Jer u slučaju vojne humanitarne intervencije, pod kojom on smatra kretanje vojnih snaga preko međunarodnih teritorija u cilju sprečavanja masakra, pravda *post bellum* ne može biti zaustavljanje ubijanja i ostavljanje ubilačkog režima na snazi. Ona u sebe mora uključiti uspostavljanje novog režima, što će najvjerojatnije zahtijevati određeni period vojne okupacije. Slična je situacija i u slučaju rata protiv terorizma, kao što je npr. onaj koji Amerika vodi u Afganistanu (kao i u Iraku). Naime, promjena tamošnjeg režima nije došla kao rezultat okončanja rata, već je režim promijenjen tijekom rata koji se potom nastavio, a traje i dalje. Ove nove okolnosti rata postavljaju nova pitanja koja su u fokusu Walzerovog izlaganja: »Što *jus post bellum* znači u okolnostima u kojima rat nije završen?«, »Tko ima obvezu *jus post bellum*?«, »Koje su to obveze koje dolaze s ostankom i ratovanjem u ovakvim okolnostima?«. Walzer smatra da je država odgovorna za invaziju i spašavanje također odgovorna i za socijalnu i političku rekonstrukciju okupirane zemlje. Američka je vojska, međutim, 2003. godine u Iraku bila nespasna preuzeti odgovornost nakon zbacivanja prethodnog režima sa vlasti. Ovu njenu nespasnost on stoga vidi kao koristan primjer kršenja normi *jus post bellum*. Jer: *jus post bellum* on vidi kao najviše uspostavljanje socijalne pravde i stvaranje sigurnog društva. Njegov prijedlog, dakle, jest da konstitutivni kriterij za uspostavljanje pravde *post bellum* budu civilna prava, ideja općeg dobra i distribucija dobara.

Teorija pravednog rata, kao plauzibilno stajalište u etici rata, u sebe uključuje i zahtjev za zaštitom civila (ne ratnika) od ratnih djelovanja. Ovaj zahtjev podrazumijeva da je namjerno ubijanje civila u ratu nedopustivo, čak i u slučaju da oni pripadaju »nepravdnoj strani« rata. Neki zagovornici ove teorije imunitet civila vide kao apsolutnu, u smislu da se ona ni pod kakvim okolnostima ne smije narušiti. Međutim, drugi postavljaju pitanje je li ona kao takva održiva i koliko zahtjev za njom zadržava od svoje snage u kontekstu suvremenih asimetričnih konflikata i terorističkih akcija. Čini se da u suvremenoj raspravi o teoriji pravednog rata prevladavaju ovi drugi i njihovo mišljenje da je narušavanje ovog zahtjeva dopušteno u »ekstremnim situacijama«. Jednu takvu poziciju nalazimo kod Walzera koji je u svojoj knjizi *Pravedni i nepravedni ratovi* iznio tezu o »krajnjoj nuždi«. »Krajnja nužda« je za Walzera moralna dilema koju on definira kao »situaciju u kojoj pojedinac mora izabrati između dva pravca djelovanja od kojih je svaki pogrešan«. Međutim, kritiku ovog njegovog shvaćanja »ekstremne situacije« iznio je Igor Primorac u svom predavanju

»Imunost civila, krajnja nužda i moralna katastrofa«. Kritički se osvrnuvši na novije kritike Walzerovog shvaćanja, Primorac je konačno iznio i vlastitu poziciju »moralne katastrofe«. Kao prvo, situaciju koju je Walzer u svojoj knjizi opisao kao *moralnu dilemu* Primorac naziva *moralnim konfliktom*. On ističe da je situacija »krajnje nužde« prije moralni konflikt jer, za razliku od moralne dileme, koja podrazumijeva dva moguća pravca djelovanja od kojih oba imaju jednaku težinu i pogrešna su u istoj mjeri, u slučaju moralnog konflikta imamo dva pravca djelovanja koja nisu jednako pogrešna. Naime, jedan je gori od drugog. Tako, dok u slučaju moralne dileme konflikt nema rješenja, ničega što bismo na kraju trebali izabrati, rješenje moralnog konflikta je da izaberemo onaj drugi pravac djelovanja koji je manje loš. Primorčeva pozicija »moralne katastrofe« strukturalno je slična Walzerovoj poziciji »krajnje nužde«. Obje smatraju imunitet civila izuzetno važnim moralnim pravilom. Također, obje dopuštaju da ovaj imunitet može biti narušena *in extremis*. Međutim, ideja moralne katastrofe razlikuje se od ideje krajnje nužde po svom sadržaju i cilju. Naime, dok se Walzerova »krajnja nužda« odnosi na veliki broj ekstremnih situacija koje se protežu od »prijetnji samoj moralnosti« do »prijetnji političkoj nezavisnosti države«, Primorčeva pozicija »moralne katastrofe« u sebe uključuje samo situaciju uništenja i etničkog čišćenja čitavog stanovništva s njegove teritorije. Ona tvrdi da namjerno ubijanje civila u ratu jest skoro (*almost*) apsolutno pogrešno i, za razliku od Walzerove, odnosi se na stanovništvo prije nego na države ili političke zajednice.

Jedno od mnogih predavanja koja je ova konferencija uključila, a koje je privuklo posebnu pažnju, bilo je predavanje Nancy Sherman. Ono nije bilo u direktnoj vezi s temom skupa i možda više spada u moralnu psihologiju rata nego u filozofiju rata. O tome svjedoči i sam naziv predavanja: »Krivnja koju oni nose«. Međutim, indirektna povezanost njenog predavanja (inače proizišlog iz intervjua koje je ona obavila s tridesetak američkih marinaca i vojnika) i samog skupa ogleda se u činjenici da su to vojnici koji su se vratili iz ratova u Iraku i Afganistanu. Dakle, riječ je o ratovima u kojima prevladavaju raketni napadi, napadi bombaša-samoubojica i ostali suvremeni vidovi oružanih sukoba. Inače, moralne emocije ratnika često se zanemaruju i ne pridaje im se akademska pažnja, tako da je ovo predavanje znatno osvežilo suvremenu raspravu o ratu i dodalo joj jedno novo poglavlje. Među mnoštvom psiholoških problema s kojima se ovi vojnici suočavaju po povratku iz rata Sherman je istaknula problem identiteta, pro-

blem asocijalizacije i problem osjećaja krivnje. Problem identiteta vojnika manifestira se kao jaz između vojničkog života i civilnog života. Vojnik je veći dio svog života proveo obučavajući se za rat, tako da se u razdoblju koje slijedi nakon rata suočava s krizom identiteta. Drugi glavni problem, problem asocijalizacije, Sherman je ilustrirala primjerom vojnika, po činu generala, koji se po dolasku iz Iraka zatvorio u sebe i nije htio pričati o svom ratnom iskustvu. Ipak, najznačajniji i najveći problem s kojim se većina ovih vojnika susrela po svom povratku iz rata jest osjećaj krivnje. Interesantno je njeno zapažanje da ova krivnja podrazumijeva, kao prvo, iracionalnu krivnju, krivnju koju vojnici osjećaju iako ne pate od ratne traume, te kao drugo, krivnju zbog preživljavanja (*survival guilt*), dakle, krivnju koju vojnici osjećaju zato što su, za razliku od svojih suboraca, ostali na životu. Oni, naime osjećaju da je njihova sreća u stvari nečija nesreća, da je ona izdaja poginulih vojnika.

Ipak, kao najproblematičniju vrstu krivnje s kojom se ovi vojnici suočavaju Sherman je izdvojila slučajnu krivnju. To je krivnja koju vojnici osjećaju zbog slučajnog stradanja civila, odnosno, kako ju je ona nazvala, »krivnja zbog kolateralne štete«. Ovu krivnju koja opterećuje vojnike po povratku iz rata Sherman tumači kao njihov način da se humanizira ono u čemu su sudjelovali. A u cilju njenog smanjenja ona je predložila veću angažiranost socijalnih ustanova u poboljšavanju odnosa vojnika i civila.

Već duže vrijeme teoretičarima je jasno da se o teoriji pravednog rata ne može misliti kao o dovršenoj i konačnoj teoriji, te da je ona fleksibilna i podložna modifikacijama. Stoga je generalni zaključak sudionika ovog skupa da klasična teorija rata zbog suvremenih okolnosti zahtijeva reviziju. Zbog velikog broja sudionika koji su tijekom ove konferencije sudjelovali svoje pozicije o tom pitanju, bilo je nemoguće svakom od njih posvetiti jednaku pažnju i pokoji pasus. Međutim, izdvajanje imena kao što su Michael Walzer, Igor Primorac i Nancy Sherman dovoljno je doprinijelo isticanju njenog međunarodnog i akademskog značaja. Pored toga, osvrt na predavanje koje je održala Nancy Sherman učinio se nezaobilaznim, budući da je ono, postavljajući nova pitanja, bacilo novo svjetlo na karakter samog skupa. Njime je, naime, ova rasprava, pored filozofskog pristupa koji pita o moralnoj opravdanosti rata u suvremenim okolnostima, obogaćena jednim drugačijim, psihološkim pristupom koji ide korak dalje i postavlja pitanja o moralnim osjećajima onih koji u ratu sudjeluju.

Milijana Đerić

Krugli stol i znanstveni skup u čast Ante Pažanina

Na zagrebačkom Fakultetu političkih znanosti u petak 21. svibnja i subotu 22. svibnja 2010. godine, organizacijskom brigom Hrvatskog filozofskog društva i navedenog fakulteta, upriličeno je filozofsko okupljanje pod nazivom »Politika, praktična filozofija i svijet života«. Zamišljen dvodijelno, kao krugli stol i međunarodni znanstveni skup, ovaj nesvakidašnji događaj priredjen je u prigodi obilježavanja 80. rođendana profesora emeritusa Ante Pažanina. Nakon uvodne svečanosti – u kojoj su okupljenima pozdravnu riječ uputili Lidija Kos kao prodekanica za znanost i međunarodnu suradnju Fakulteta političkih znanosti, Lino Veljak kao predsjednik Hrvatskog filozofskog društva, Goran Gretić kao voditelj znanstvenog skupa, Pavo Barišić kao voditelj okruglog stola, te na kraju, s nekoliko biranih riječi, i sam profesor Pažanin – krugli stol otvorilo je izlaganje Ane Pažanin u kojemu je za ovu priliku sabran i predočen slavljениkov životopis.

Kurioznost ovog izlaganja, između ostaloga, predstavlja činjenica da je profesor Pažanin rođenjem zapravo nosio ime Mate, ali je silnicama vremena, ponajprije nemarom lokalnog župnika, a kasnije, pred upis u osnovnu školu, proceduralnom neumoljivošću, postalo i ostalo ime Ante. Dočekavši kraj II. svjetskog rata u zbjezgovima El Shatta i El Katadbe, mladi Pažanin nastavlja u zavičaju školovanje, i igrom sudbine 1951. godine upisuje studij filozofije i germanistike na Filozofskom fakultetu u Zagrebu koji, potpomognut studijskim boravcima u Göttingenu i Münsteru, 1957. godine završava diplomskim zadatkom koji mu zadaje Vladimir Filipović. Doktorirao je pet godina kasnije na Filozofskom fakultetu Sveučilišta u Kölnu i to pod mentorskom paskom poznatih filozofa Ludwiga Landgrebea i Karla Heinza Volkmann-Schlucka, što će Pažanina odlučujuće interesno i disciplinarno usmjeriti za daljnje promišljanje fenomenologije i, napose, praktične filozofije. U tom smislu, od 1958. do 1963. godine zajedno s Vanjom Sutlićem sudjelovao je kao njegov asistent u stvaranju filozofskog studija u Sarajevu, da bi u jesen 1963. godine u zvanju docenta i u sličnoj misiji prešao na tadašnji Fakultet političkih nauka u Zagrebu. Filozofsko djelovanje Ante Pažanina od tada će biti prepoznavano u nizu sveučilišnih angažmana, međunarodnih kongresa i skupova, a naročito je važan njegov prinos razvoju i identitetu Interuniverzitetskog centra u Dubrovniku. Vrsnosti Pažaninova filozofskog opusa ne svjedoče dakle »samo« iznimna djela koja je napisao, nego jednako tako, kako nam otkri-

va Ana Pažanin, i brojna zaslužena priznanja, koja među ostalima valja za primjer istaknuti: nagradu grada Zagreba za filozofiju 1968. godine za knjigu *Znanstvenost i povijesnost u filozofiji Edmunda Husserla*, republičku nagradu za društveno-humanističke znanosti 1990. godine za knjigu *Metafizika i praktična filozofija*, »Humboldt-Medaille« u znak priznanja za zasluge u znanstveno-kulturnoj suradnji između Njemačke i Hrvatske, odlikovanje Redom Danice hrvatske s likom Ruđera Boškovića, i kao krunu, 2005. godine, državnu nagradu za životno djelo u području društvenih znanosti.

O znanstveno-filozofskom djelu profesora Ante Pažanina u slijedu okruglog stola govorili su Milan Uzelac, Pavo Barišić, Hrvoje Jurić, Lino Veljak i Željko Pavić.

Izlaganje Milana Uzelca naslovljeno »Zagonećenost sudbine filozofskog opstanka na tlu transcendentalne fenomenologije« upravo na Pažaninovu tragu propituje krajnje mogućnosti i dosege današnjeg filozofskog mišljenja, posebice na njegovu prirodnom, fenomenološkom tlu, i to u smislu pokušaja njegove radikalne obnove koju je još Husserl jasno naznačio. U tom smislu, Uzelac posebno ističe Pažaninov zahtjev za prijekim povratkom filozofije svojoj umnosti utemeljenoj prije svega na iskustvu same životnosti pripadnog svijeta koja sustavno izostaje kako u naivnom svakidašnjem prirodnom stavu, tako i u objektivnoj novovjekovnoj znanosti. Na tu, temeljnu Pažaninovu filozofsku preokupaciju, Pavo Barišić se u svom predavanju »Praktična filozofija i fenomenologija političkoga svijeta« smisleno nadovezao prikazavši neka od Pažaninovih promišljanja praktične filozofije. U sferi praktične filozofije Pažanin je uvijek iznova polazio od Aristotela i isticao njegovu nezaobilaznost pri tematskom uobličavanju takovrsnih filozofskih problema. *Oživljavanje etičkoga* ispostavlja se tako kao središte ovog Pažaninova diskursa u kojemu su tzv. etičke dužnosti razrađivane po uzoru na antičku praktičnu filozofiju. Jasno je otuda gdje bi prema Pažaninu trebalo biti smješteno i smještanono ono 'političko', koje je uvijek nekako supozicionirano s onim 'etičkim'. Dakako, ukoliko se razboritost pretpostavlja kao organon praktične i političke filozofije, a to Pažanin u svojim radovima ne propušta naglasiti.

Na tome će Pažanin neumorno inzistirati također i u svojim predavanjima. Kakav je pritom bio kao nastavnik i učitelj svjedočio je Hrvoje Jurić u svom izlaganju »O djelu i liku filozofa i profesora Ante Pažanina«. Nama studentima koji smo ga slušali, njegova predavanja iz četverosemestralne Povijesti filozofije i dvosemestralne Praktične filozofije

bila su pouzdan vodič k onome što filozofija kao »stroga znanost« jest i treba biti, i to je Jurić s pravom potcrtao, naglašavajući dvije razine na kojima i s kojih je Pažanin podrazumijevao svoj didaktički nastup: prva razina se očitovala tematiziranjem klasičnih etičkih i političkih problema i njihovih implikacija u suvremenosti, a druga razina, polazeći od ove prve, ukazivala je na iznimnu važnost fenomenologije i hermeneutike kao metodoloških putova na kojima znakovi današnjeg vremena postaju mišljenju bliski i razumljiviji. Pažanin je na taj način s lakoćom studentima približavao majstore filozofskog mišljenja kao što su Platon, Aristotel, Descartes, Spinoza, Vico, Kant, Hegel, Marx, Husserl, Gadamer, itd. To su zapravo bile jedinstvene prilike, kako je Jurić poetski zaključio, u kojima su, Pažaninovima nenametljivim, ali snažnim stilom, ovi klasici progovarali današnjim jezikom.

»Filozofija povijesti i povijesno mišljenje« naslov je rada kojeg je izložio Lino Veljak. U ovom izlaganju Pažanin je argumentirano predstavljen kao jedan od najistaknutijih hrvatskih predstavnika filozofije povijesti. To će se, prema Veljaku, naročito iskazati u njegovim istraživanjima Vicove filozofije koja će se Pažaninovima perom ispostaviti kao filozofija intersubjektivnosti i povijesti. Od posebnog značaja Pažaninu će se tako učiniti Vicova sintagma o *zajedničkoj prirodi nacija*. Naime, društvenost koju povijest njedri, kako Pažanin na temelju Vica primjećuje, nije ništa niti iracionalno niti kaotično, nego ono nužno određeno umnošću samoga ljudskog života. Samim time potvrđuje se i ona često negirana praktična dimenzija tradicionalne metafizike. Uvid koji tada nastaje oblikuje i Pažaninov stav o zakonomjernosti povijesnih događaja kao onu zbiljsku povijesnost ljudske prirode. Okrugli stol zaključio je Željko Pavić sa svojim predavanjem »Pažaninova praktično filozofijska preobrazba Husserlove fenomenologije«. Ponovno je pritom istaknut značaj koji je Pažanin u svojim filozofskim promišljanjima pridavao Husserlu. Tema na koju se Pavić posebno fokusirao jest Pažaninovo viđenje mogućnosti prevladavanja tzv. Husserlovog kartezijanizma iz njegovog ranijeg filozofskog razdoblja u usporedbi sa filozofijskim elementima kasnije faze u kojoj nastaje djelo *Kriza europskih znanosti i transcendentalna fenomenologija*. U Pažaninovima interpretacijama kasnog Husserla naročito do izražaja dolazi važnost filozofije kao prakse s kojom se ono teorijsko suočava sa svojim primordijalnim iskustvom onkraj svake predmetnosti. Samo na taj način problemi Husserlove transcendentalne fenomenologije, kako i dolikuje, bitno ostaju razmatrani u vidokrugu povijesti unutar koje su oni kao problemi i nastali.

Budući da nam je primarna namjera bila ukazati na onu dimenziju skupa »Politika, praktična filozofija i svijet života« koja je bila izravno povezana s likom i djelom profesora Pažanina, u prikazu smo se usmjerili na okrugli stol, a u nastavku i završno navodimo tek naslove izlaganja održanih tijekom međunarodnog znanstvenoga skupa, s imenima njihovih autora: Goran Gretić, »Politizacija filozofije: Heideggerovo tumačenje Hegela«; Paul Jansen, »Zeitlichkeit als Element im Weltewandel«; Branka Brujić, »Etika i izgradnja svijeta«; Henning Ottmann, »Die Politik der Freundschaft«; Davor Rodin, »Nakon Husserla – Aristotel i Kant«; Zvonko Posavec, »Kraj eshatološke politike«; Darko Polšek, »Kako argument 'iz budućnosti' određuje podobnost liberalnih koncepcija pravde«; Tatjana Jukić, »Žalovanje ili melankolija? Psihoanaliza i ekonomski problem Derridina marksizma«; Marijan Krivak, »U potrazi za zajednicom: neke filozofske elaboracije (bio)političke teorije«; Zoran Kurelić, »Socijalna pravda i 'blokada'«; te Enes Kulenović, »Krizna identiteta političke filozofije«.

Boško Pešić

Međunarodna ljetna škola »Brže otkrivanje nove fizike na LHC-u«

Glavni cilj jubilarne dvadesete ljetne škole o fizici čestica, koja je održana od 1. do 7. kolovoza 2010. u švicarskom Zuozu, bio je – već u najavi organizatora škole – uvod u fiziku Standardnog modela (SM) i onu povrhu ('beyond') Standardnog modela (BSM) s izazovima i eksperimentalnim očekivanjima povezanim s LHC-om, u velikoj njegovoj kinematičkoj teritoriji sudara dvaju protonskih snopova, od energije nekoliko desetaka GeV do najveće u centru sudara od 14 TeV. U školi je sudjelovalo stotinjak fizičara i predavača iz cijelog svijeta, a Hrvatsku je predstavljao autor ovih redaka na poziv organizatora, jer je već sudjelovao u dvije ranije škole u Zuozu (1990. i 2008.). U kontekstu takve tradicije, priredio je za dionicu *Seminars* u programu škole prigodni kraći seminar koji opisuje preciznu hipernuklearnu spektroskopiju srednje-teških jezgara, ali na puno nižim energijama od oko 3 GeV. Raspored predavanja, teme po predavačima (pdf-datoteke), te mjesto i vrijeme održavanja škole u *Lyceum Alpinum* u

Zuozu, trenutno su na adresi: <http://ltpth.web.psi.ch/zuoz2010/schedule2.htm>.

LHC se danas popularno smatra *najsnažnijom uličnom svjetiljkom u dosadašnjoj povijesti* jer protonskim sudarima na najvećim energijama osvjetljava najmanje udaljenosti materije, ispod 10^{-17} m. Na tim udaljenostima moguća je tvorba standardnih čestica opaženih do sada, ali i onih još neopaženih. To su mjerena i identificiranja W i Z bozona, podnožnoga i vršnoga kvarkova s njihovim anti-kvarkovima, identifikacija pojedinačnih kvarkova, Higgsovog bozona H, zatim produkcija Higgsova bozona H s pridruženim W i Z bozonima (ZH + WH), omjeri W/Z + mlazovi. Novost su brojni *fizički objekti* s neobičnim topologijama: mlazovi, pljusкови, b-mlazovi, lepton + mlazovi, dvo-leptoni + mlazovi, QCD multi-mlazovi, visoka QCD pozadina, grozdovi velike gustoće energije i čunj-grozd objekti... ovisno o energiji i akumuliranoj luminoznosti postrojenja. Udomaćuje se u znanstvenome žargonu i naziv *gluon-gluon sudarivač* za LHC, s obzirom na dominantnu produkciju Higgsovog bozona *gluon-gluon* fuzijom ($gg - H$) ili produkciju najtežeg vršnog kvarka koje omogućuju *pp*-sudari. Svakako je *raison d'être* izgradnje divovskog LHC-sudarivača baš otkriće *Higgsovog bozona* i potvrda mehanizma *elektroslabog lomljenja simetrije* u Standardnome modelu kao paradigmi fizike čestica. U posljednjih 5 godina objavljeno je preko 500 prestižnih članaka u fizičkim časopisima o Higgsovoj čestici, dok preko 9000 članaka u visokoenergijskoj *SPIRES-HEP* bazi sadrži u naslovu pojam 'Higgs'. Danas se preko 14 milijuna referenci s pojmom 'Higgs' može vidjeti na pretraživaču *Google*: približno isto kao i kod pojma 'Tesla', preko 10 puta više nego za 'Bošković' ili pak preko 20 puta više nego za ime atletičarke Blanke Vlašić, ali tek do 1% od imena pop-pjevača Michaela Jacksona. Unatoč njegovim ključnim priložima Standardnome modelu, P. W. Higgs još nije dobio Nobelovu nagradu iz fizike.

Veliki hadronski sudarivač (LHC) spreman je za veliki spektar novih čestica već sada na energiji 7 TeV, pogotovo na tzv. *otkrivačkoj* integriranoj luminoznosti od oko 1 fb^{-1} (1 inverzni ili recipročni *femtobarn* = 10^{43} m^{-2}) ili većoj, kojima svojim pogonom svakim danom sigurno teži. Možemo reći da se na LHC-u događa najveća *tehnološka percepcija čestica i novih fizičkih objekata* pomoću njegovih detektora. Broj fizičkih događaja za pohranjivanja (*events to tape*) jest -100 , a produkcija novih čestica procjenjuje se na oko 10^{-5} Hz.

U lipnju 2010. održan je zajednički sastanak ATLAS i CMS grupe posvećen problemu

naravi nove fizike na LHC-u, poznatom kao tzv. *obratni problem*, a očekuju se brojni novi sastanci u bliskoj budućnosti posvećeni tome problemu. U međuvremenu leti usputna (mudra) izjava u CERN-u: »Prva fizika što se ima otkriti iznad *Standardnog modela* na LHC-u bit će *supersimetrija*, svejedno bila to *supersimetrija* ili ne.« Nasuprot virtualnom svijetu supersimetrije, u realnome svijetu pred LHC-om stoji ostvarenje strateškog energijskog scenarija: povećanje energije snopova u sadašnjem pogonu od 7 TeV prema najvećim mogućim energijama od 13 TeV i 14 TeV? To je najveći tehnološki izazov u akceleratorskoj fizici do sada jer valja voditi računa o mogućem generalnom efektu nakupljanja (*pile-up effects*) u svakome detektoru na LHC-u do razine najmanjih modula u njima, kao i u čitavome postrojenju upravljanja i sudaranja protonskih snopova na tim najvećim energijama. Iskustvom polugodišnje historije pogona na energiji 7 TeV i prvim objavljenim publikacijama o spektrima opaženih čestica na detektorima CMS i ATLAS, veliki hadronski sudarivač u CERN-u samo potvrđuje kako daje preciznu fiziku unatoč visokim energijama. Nadamo se da će tako ostati i ubuduće, te na najvećim dizajniranim energijama i otkrićima nove fizike koja predstoje.

Poznati red, točnost i fair-play, kao podloga švicarskog stila obrazovanja, resili su i ovu školu, što je naglasilo intelektualno uživanje u predavanjima i prirodnim ljepotama okoline u Zuozu na visini od oko 1800 m iznad razine mora. U sklopu škole u Zuozu tradicionalno je bio organiziran izlet – pješačenje na stazama od St. Moritza (Corviglia, 2486 m) do Samedana (Alp Muntatsch, 2186 m), te zajednička večera na kraju škole u hotelu *Posthotel Engiadina* u Zuozu. Prijateljsku zainteresiranost za fiziku u Hrvatskoj i njezin položaj u svijetu, koja je bila veća od standardne, pokazali su napose pojedini izvrsni predavači u Zuozu. Prije svega prof. dr. Günther Dissertori (ETH Zürich i LHC) koji je opisao potpunu umjerenost i spremnost velikih detektora CMS i ATLAS za nova otkrića već sada. Zatim prof. dr. M. E. Peskin (SLAC) s izvrsnim teorijskim uvodima u LHC fiziku i partonski model, produkciju i raspade Higgsovog bozona, te supersimetriju. Treća je dr. Beate Heinemann (istraživačica na Tevatronu, onedavno u LHC-u na ATLAS-u), koja je priopćila najnovije podatke iz Tevatrona o masi pojedinačnog vršnog kvarka, preciznoj masi W bozona, te nultome opažanju (signalu) Higgsove čestice u Tevatronu. Prijenosom tek malog dijela njihovog predavačkog talenta i poznavanja najnovijih modela i eksperimentalnih tehnika u fizici u hrvatsku sveučilišnu nastavu zasigurno bi se naše još

nerazvijene bolonjske tehnike, stilovi i ideje na sveučilištu značajno oplemenili. Fizičari u Institutu Paul Scherrer, napose u Laboratoriju za fiziku čestica (LTP), trajno pokazuju interes za razvoj fizike u Hrvatskoj.

Tomislav Petković

19. Dani Frane Petrića, **»Pitanja identiteta«**

Dani Frane Petrića, tradicionalna međunarodna interdisciplinarna manifestacija, ove je godine izazvala izniman interes. U svome devetnaestom izdanju, *Dani* su, uz stalnu temu, fokusiranu na lik i djelo Frane Petrića te renesansne filozofske tradicije, kao izbornu temu razmatrali pitanja identiteta. Pod vodstvom Line Veljaka, ujedno i aktualnog predsjednika Hrvatskog filozofskog društva, simpozij »Pitanja identiteta« (Cres, 19.–22. rujna 2010.) okupio je na *Danima* do sada najveći broj izlagača.

Pitanje identiteta, istaknuo je Lino Veljak prilikom otvaranja simpozija, predstavlja jedan od središnjih problema kako teorijske tako i praktičke filozofije, no ono se konstitutivno odnosi na sve dimenzije života u najširem smislu riječi. Utoliko je to pitanje od konstitutivne (posebice metodologijske i epistemologijske) važnosti za svaku granu znanstvenog istraživanja, uz zadržavanje posebnosti pristupa i predmetne usmjerenosti. Takva osebujnost onemogućuje mehaničko svodjenje problematike na jedinstvene obrasce, ali istodobno upućuje i na nužnost potrage za zajedničkim momentima pitanja o identitetu i o konzekvencijama mogućih odgovora. Posve je razvidno da se apsolutizacijom bilo koje discipline, bilo kojega pristupa, bilo koje filozofijske ili teorijske pozicije ne može izaći iz začarana kruga lažnih dilema, nakaradnih socijalnih metafizika i antitetički solidarnih (tek prividno suprotstavljenih) ideologija. Stoga se pluriperspektivistički pristup pitanju identiteta nameće kao put koji, ako ništa drugo, obećava valjano postavljanje problema. On podrazumijeva multidisciplinarnost i interdisciplinarnost, prisutne od prvih *Dana Frane Petrića*, no izdiže razinu razmatranja nad znanstvene pristupe te se otvara i onima 'drugima', jednako relevantnima.

Tražena pluriperspektivnost realizirana je kroz rad simpozija s tendencijom izlaženja iz usko specijalističkog pristupa. Izlaganja

su tematizirala različite aspekte identiteta, počevši od onog političkog, preko onog fluidnog kulturnog, do onog koji se naziva europskim, tranzicijskim, nacionalnim ili regionalnim. Osobni identitet raskriva se i u indijskoj filozofiji, u islamskoj kulturi, judaizmu ili pak u konceptu konfucijanske demokracije, a s druge strane u kontekstu mediologije, filmologije, iz perspektive vizualnih studija ili onih koji promišljaju (re)konstrukciju ženskog identiteta. Vjerski identiteti postaju upitnim u napetosti između pojedinca i mnoštva, u suvremenom tehničkom razdoblju i u procesu globalizacije. Postavlja se pitanje predstavljaju li identitetski obrasci apoteozu kapitalističkog poretka, što je s identitetom u potrošačkom društvu ili u nagovještaju posthumanog čovjeka. Identitet u raskoraku između biološke danosti i društvenih okolnosti, te u odnosu između tijela i identiteta, kao i u kontekstu izazova psihologijske i pedagozijske naravi, također su privukli pažnju izlagača. Intenzivno su razmatrani i virtualni identiteti, oni medijski, posebice kroz prizmu masovnih medija i njihove manipulativne snage, jednako kao i razne umjetničke forme izražavanja i istraživanja identiteta.

Faktografski se simpozij »Pitanja identiteta« može opisati i brojkama. 113 izlaganja, četiri paralelne sekcije, tri dana, jedan izlet. Sudionici iz šesnaest država: Alžir, Bosna i Hercegovina, Crna Gora, Češka, Finska, Francuska, Hrvatska, Italija, Kanada, Mađarska, Njemačka, Rumunjska, Slovenija, Srbija, Švicarska, Španjolska. Šest plenarnih izlaganja: Lino Veljak (Hrvatska), Ankica Čakardić (Hrvatska), Zagorka Golubović (Srbija), Marina Calloni (Italija), Nicolao Merker (Italija), Marieme Hélie Lucas (Alžir). Sedam predstavljenih knjiga: zbornik *Čovjek i kultura* (ur. Nikola Skledar, Ivana Zagorac), zbornik *Privilegiranje rubova. Intervencije i prilozima feminističkoj epistemologiji* (ur. Ankica Čakardić), zbornik *Kultura, Drugi, žene* (ur. Jasenka Kodrnja, Svenka Savić, Svetlana Slapšak), zbornik *Filozofija i suvremenost* (ur. Lino Veljak), knjiga Nikole Petkovića *Identitet i granica. Hibridnost i jezik, kultura i građanstvo 21. stoljeća*, knjiga Ivana Devčića *Filozofija povijesti i kulture Nikolaja A. Berdjajeva*, te zbornik *Vječno u vremenu*, posvećen Ivanu Devčiću. Jedna najavljena tema za sljedeću godinu: »Filozofska gibanja na jugoistoku Europe«, 18.–21. rujna 2011., u okviru jubilarnih 20. *Dana Frane Petrića*.

Ivana Zagorac

19. Dani Frane Petrića, »Petrić i renesansne filozofske tradicije«

U Cresu je od 22. do 25. rujna 2010. godine, u organizaciji Hrvatskog filozofskog društva i pod pokroviteljstvom Ministarstva znanosti, obrazovanja i športa te Ministarstva kulture Republike Hrvatske, u sklopu 19. *Dana Frane Petrića* održan 17. međunarodni simpozij »Petrić i renesansne filozofske tradicije«.

Prvi radni dan simpozija, 23. rujna, započeo je otvorenjem skupa i pozdravnim riječima predsjednika Programskog odbora simpozija »Petrić i renesansne filozofske tradicije« Ivica Martinovića, koji je pročitao i pismo predsjednika Republike Hrvatske Ive Josipovića upućeno sudionicima simpozija, te predsjednika Gradskog vijeća Grada Cresa Marčela Damijanjevića. Potom je slijedilo uvodno predavanje naslovljeno »*Telos* povijesti. Tipologija kao forma mišljenja kod Frane Petrića« koje je održala Elisabeth von Erdmann (Bamberg). Ovo se izlaganje bavilo Petrićevom filozofijom povijesti, propitujući do koje mjere njegovo shvaćanje povijesti odgovara analognim ciljevima njegove poetike te njegovom konceptu ispunjenja smisla povijesti kroz nadvremensku povijest spasenja. Nakon uvodnog predavanja slijedio je tematski blok *Renesansna alkemija* u kojem su izlaganja održali Igor Škamperle (Ljubljana) i Snježana Paušek-Badžar (Zagreb). U svom izlaganju »Alkemijska ikonografija u doba renesanse. Primjer: *Rosarium philosophorum*«, Škamperle je protumačio određene filozofske pojmove koji imaju hermetičko porijeklo, a koje pronalazimo u anonimnom spisu *Rosarium philosophorum* objavljenom u Frankfurtu 1550. godine. Ovaj je spis, kao što smo saznali iz vrlo zanimljivog izlaganja, već analizirao švicarski psiholog i psihijatar Carl Gustav Jung. Snježana Paušek-Badžar održala je izlaganje pod naslovom »Uloga duhovne komponente u alkemijskoj pretvorbi kod Giulija Camilla Delminija i Danijela Istranina«, u kojemu je iznijela razlike i sličnosti u pristupu i tumačenju duhovne komponente u alkemijskoj pretvorbi ove dvojice suvremenika, do kojih je došla istražujući Camillov spis *De transmutatione* te spis Danijela Istranina *Una canzone sulla pietra filosofale*. Tematski blok *Hrvatski filozofi i znanstvenici u digitalnom svijetu* započeo je izlaganjem Brune Čurka (Zagreb) »Prisutnost originalnih dijela hrvatskih renesansnih filozofa u digitalnom svijetu«. Čurko je pokazao razinu dostupnosti odnosno nedostupnosti djela hrvatskih renesansnih filozofa (J. Panonija, J. Dragišića, M. Marulića, F. T. Andreisa, M. Vlačića Ilirika, M. A. de Dominisa) u elektroničkim knjižni-

cama. Slijedilo je izlaganje Ankice Valenta (Zagreb) »Mjesto Frane Petrića među hrvatskim velikanima od Hermana Dalmatina do Ruđera Boškovića – temeljem pretraživanja bibliografskih baza podataka« u kojem je usporedila podatke o prisutnosti H. Dalmatina, F. Petrića, F. Vrančića, M. A. de Dominisa, M. Getaldića, Đ. A. Baglivija te R. Boškovića unutar relevantnih baza podataka, kako bi odredila mjesto Frane Petrića među njima.

Na kraju dana održano je predstavljanje knjige Franciscus Patricius / Frane Petrić, *Discussionum peripateticarum tomus tertius / Peripatetičke rasprave: svezak treći*. Ovo dvojezično latinsko-hrvatsko izdanje preveli su Tomislav Čepulić i Mihaela Girardi-Karšulin, uvodnu studiju i bilješke je napisala Mihaela Girardi-Karšulin, filološku redakciju je napravila Olga Perić, knjigu su uredile Mihaela Girardi-Karšulin i Olga Perić, a izdao Institut za filozofiju 2009. godine. Na predstavljanju knjige su govorile urednice Mihaela Girardi-Karšulin i Olga Perić, v. d. ravnateljica Instituta za filozofiju Ivica Martinović te jedna od dvoje recenzentica knjige Erna Banić-Pajnić. Ovdje treba naglasiti kako je ovaj prijevod ujedno i prvi prijevod ovog Petrićevog djela na jedan živući jezik.

Drugi dan simpozija, 24. rujna, bio je podijeljen na tri tematska bloka. Prvi tematski blok *Hrvatska sastavnica renesansne filozofije* započeo je izlaganjem Davora Balića (Osijek) »Marulićev odnos prema filozofima u *Instituciji*«. U ovom svom djelu, osim što je pisao o primjerima iz života svetaca, Marko Marulić je u jednom cijelom poglavlju iznio i svoje stavove o filozofima koji, prema njegovu mišljenju, nisu spoznali put koji je Bog pokazao ljudima. Vanja Flegar (Zagreb) održala je izlaganje naslovljeno »Alkemijsko-ijatrokemijska gledišta u prepisci Andrije Dudića od 1568. do 1573. godine« u kojem je iznijela Dudićevo poznavanje alkemijskih i ijatrokemijskih pojmova, koje je pronašla u njegovoj korespondenciji od 1568. do 1573. godine, dakle u vrijeme kada se Dudić bavio istraživanjem prirodnih znanosti, ali i političkim i teološkim pitanjima. Posljednje izlaganje u ovom tematskom bloku »Dva renesansna razumijevanja astrologije – Federik Grisogono i Juraj Dubrovčanin« održala je Ivana Skuhala Karasman (Zagreb), koja je pokazala dva različita stava o astrologiji, od prihvaćanja i korištenja astrologije kod Grisogona do odbacivanja divinacijske astrologije kod Dubrovčanina, stavljajući poseban naglasak na dodirnu točku u stavovima ove dvojice filozofa – na korištenje astrologije u medicini. Izlaganjem pod naslovom »Petrićeva borba s metodama« Mihaela Girardi-Karšulin (Zagreb) započeo je s radom drugi tematski blok *Iz rizni-*

ce Petrićevih »*Discussiones peripateticae*«. Girardi-Karšulin je u svom izlaganju iznijela metode kojima se Petrić koristio u djelu *Peripatetičke rasprave*, ali i njegove metodološke refleksije. Zatim je slijedilo izlaganje Ivica Martinovića (Zagreb) »Petrićevi prigovori Aristotelovu razumijevanju beskonačnosti«. U svojim *Peripatetičkim raspravama* Petrić je razmatrao Aristotelovu filozofiju prirode stavljajući naglasak na deset općih teorema odnosno teza. Martinović se u svom izlaganju uglavnom usredotočio na Petrićevo svođenje problema o općim akcidentima prirodnina na problem vječnosti (beskonačnosti u prirodi). U posljednjem tematskom bloku tog dana *Prilozi Petrićevoj biografiji*, izlaganje »Opće i posebno u odnosima Frane Petrića i Ippolita Aldobrandinija / pape Klementa VIII.« održao je Krešimir Čvrljak (Zagreb). Danas, kako smo saznali iz izlaganja, o vezi između F. Petrića i I. Aldobrandinija možemo saznati iz dva osnovna izvora: iz Petrićeve posvete kardinalu Aldobrandiniju pred XIV. knjigom *Nove sveopće filozofije* te iz dva Aldobrandinijeva pisma napisana nakon tiskanja ovog Petrićevog djela.

Prvi tematski blok zadnjeg dana simpozija, 25. rujna, bio je *Interpretacije renesansnih filozofa*. U svom izlaganju »Leibnizov 'Uvod' u Nizolijevu knjigu *De veris principiis*« Luka Boršić (Zagreb) je prvo izložio temeljne postavke Nizolijeve nominalističko antimetafizičke filozofije, a zatim Leibnizov osvrt na Nizolijevu filozofiju. Leibniz je prihvatio Nizolijevu kritiku tehnicizama u filozofiji, ali odbacio njegovu radikalnu antimetafiziku. Fulvio Šuran (Pula) je održao izlaganje naslovljeno »Etika Giordana Bruna« u kojem je istaknuo kako Brunova etika neposredno proizlazi iz metafizike te da je povezana sa spoznajom beskonačnog zbivanja stvari. U drugom tematskom bloku *Petrić i filozofija* čuli smo izlaganje Hede Festini (Rijeka) »Frane Petrić i Acastos, nastavak drugi« koje se nadovezalo na prošlogodišnje izlaganje koje se bavilo usporedbom Petrićevih djela s tri modela Platonove koncepcije o dobrome i lijepome. U prošlogodišnjem izlaganju ustanovila je kako je Petrić najbliži modelu izvornog Platona, uz opasku kako je moguće opravdati uvođenje još jednog modela koji je nazvala aristotelizirani Acastos. U ovogodišnjem izlaganju Festini je krenula s istih pozicija u istraživanju Petrićevih stavova iznesenih u njegovom djelu *Della Poetica*. Zaključno predavanje naslovljeno »Petrićev govor o govoru« je održala Erna Banić-Pajnić (Zagreb). U svom izlaganju ona je tematizirala Petrićevo bavljenje govorom kao ono koje odražava duh renesanse kao mišljenja na raskrižju, što se pokazuje kroz dvojnost ten-

dencija Petrićeve koncepcije jezika, s jedne strane, težnje k matematičkoj egzaktnosti, s druge strane, stvaralačkom momentu u govoru. Nakon završne rasprave, skup je zatvorio Ivica Martinović.

Za vrijeme trajanja simpozija čuli smo petnaest izlaganja koja su otvorila nova i zanimljiva pitanja vezana uz renesansnu filozofsku misao. Također smo imali priliku prisustvovati promociji knjige Franciscus Patricius / Frane Petrić, *Discussionum peripateticarum tomus tertius / Peripatetičke rasprave: svezak treći*. Prijevod ovog Petrićevog djela još je jedan hvale vrijedan doprinos istraživanju hrvatske filozofske baštine.

Ivana Skuhala Karasman

6. Bioetički forum za jugoistočnu Europu

U Beogradu je od 4. do 7. studenog 2011. godine održan šesti po redu *Bioetički forum za jugoistočnu Europu*. Stalna međunarodna konferencija *Bioetički forum za jugoistočnu Europu*, čiji su direktori Ante Čović (Sveučilište u Zagrebu) i Walter Schweidler (Katoličko sveučilište Eichstätt-Ingolstadt), dio je projekta »Südosteuropäisches Netzwerk Integrative Bioethik« (Jugoistočnoeuropska mreža »Integrativna bioetika«), koji je usmjeren na razvijanje i institucionaliziranje bioetičke suradnje, s posebnim težištem na područje jugoistočne Europe. Šesti *Bioetički forum za jugoistočnu Europu* organiziran je u suradnji s Medicinskim fakultetom Sveučilišta u Beogradu i Referalnim centrom za bioetiku u jugoistočnoj Europi, čije je sjedište u Zagrebu. Održano je 25 izlaganja, koja su bila popraćena živim diskusijama, potaknutima ne samo provokativnom temom konferencije, *Bioetika – medicina – politika*, nego i raznolikim sastavom sudionika. Na skupu su sudjelovali znanstvenici različitih profila (filozofi, sociolozi, teolozi, pravnici, liječnici i prirodosnaštvenici) iz Albanije, Bosne i Hercegovine, Bugarske, Hrvatske, Makedonije, Njemačke, Srbije i Slovenije.

Nakon uvodnih riječi direktora konferencije, Waltera Schweidlera i Ante Čovića, te predstavnika beogradskog Medicinskog fakulteta i Bioetičkog društva Srbije, započeo je radni dio skupa. Borut Ošljaj (Slovenija), Sandra Radenović i Karel Turza (Srbija) te Marko Trajković (Srbija) pojasnili su odnos izme-

đu bioetike, politike i prava. Borut Ošljaj je, u svom izlaganju znakovitog naslova »Može li bioetika spasiti politiku?«, govorio o krizi smisla i orijentacije politike. Nakon što je pokazao zašto je postmoderna kriza politike bila neizbježna, istaknuo je konstruktivnu ulogu bioetike kako bi naposljetku promovirao (bio)etiku kao sastavni element jedne buduće politike usmjerene na održivost. Postavljajući bioetiku na razinu metapolitike, Sandra Radenović i Karel Turza su uspostavili dijalog s Ošlajevim izlaganjem te su, obrazlažući ideju metapolitike kao promijenjene politike u smislu djelovanja koje tolerira razliku, naglasili metapolitički karakter *integrativne bioetike* koja se, po njihovu mišljenju, na ovim prostorima ustanovljava i kao »regionalna etika života«. Takvom razumijevanju bioetike i politike pridružilo se i integralističko određenje prava Marka Trajkovića. Pravo, u kojem se više ne istražuje samo normativna dimenzija već i njegova društvena vrijednost, prožeto je etikom, čime se postiže najviši stupanj integrativnosti.

Naredna su izlaganja bila u sličnom tonu, tematizirajući odnos bioetike i politike u kontekstu biomedicine i biotehnologije. Biotehnologija, kao jedno od trenutno najpromitivanijih područja u smislu odgovornosti znanstvenika i liječnika, bila je tema izlaganja Dževada Hodžića (Bosna i Hercegovina). Hodžić je toj problematici pristupio iz islamske perspektive, čime je naglašen ne samo interdisciplinarni nego i pluriperspektivni karakter integrativne bioetike. Tako je pojasnio da islamski princip općeg dobra (*maslaha*) ne smije biti u suprotnosti s principom ljudskog dostojanstva te da odgovornost u području bioetike ne smije biti utemeljena samo deontološki nego i teleološki. No, kada se govori o općem interesu u biotehnologiji, više se ne smije imati na umu samo sadašnja zajednica, već se u obzir mora uzeti kako čovječanstvo na svjetskoj razini, tako i buduće generacije. O odnosu između bioetike i tradicionalnog islamskog nauka govorio je i Bardhyl Çipi (Albanija). On je u svome radu istražio utjecaj tradicionalnog islamskog nauka u albanskim bioetičkim raspravama o eutanaziji, ljudskoj reprodukciji, abortusu i mučenju, imajući na umu podatak da čak 90% svjetske populacije religiju smatra važnijim izvorom životnih smjernica od znanosti. Željko Kaluderović (Srbija) i Orhan Jašić (Bosna i Hercegovina) prikazali su istraživanje o poimanju smrti među studentskom populacijom Sveučilišta u Tuzli. Kako većina od 526 ispitanika pripada islamskoj vjerskoj tradiciji, ovo se izlaganje nadovezalo na dva prethodna izlaganja. Rad je pokušao ukazati na osviještenost studentske populacije o važnosti informiranja o bit-

nim problemima vezanima uz život i smrt, te je nakon njega uslijedila vrlo dinamična diskusija, čime je završen drugi dio izlaganja prvoga dana.

Treću sesiju otvorio je Slobodan Savić (Srbija) s temom liječničke odgovornosti. Savić je o liječničkoj odgovornosti govorio iz perspektive zakonskih principa i pravila medicinske etike te je zaključio kako bi procjenjivanje ispravnosti liječničkog rada trebalo pripadati području profesionalne, a ne krivične odgovornosti jer profesionalna odgovornost u sebi neminovno nosi principe medicinske etike. Sunčana Roksandić Vidlička i Aleksandar Maršavelski (Hrvatska), koji su svoje izlaganje pripremili u suradnji s Ksenijom Turković, analizirali su etičke dileme kaznene politike u pogledu odluka o kraju života na primjeru Hrvatske, imajući na umu da je u Hrvatskoj upravo u tijeku izrada nacrtu novog Kaznenog zakona, u kojemu se spominju pitanja relevantna za raspravu o eutanaziji. Odluke vezane uz prekid života bile su također tema slijedećeg izlaganja. Gentian Vyshka (Albanija) je problematizirao odluke o neoživljavanju u albanskim hitnim službama i zapitao se ima li uopće pravila vrijednog poštivanja. Odluke o neoživljavanju, o ispunjenju kojih oklijevaju u hitnim službama, ipak su, zbog cijelog niza faktora, u nadležnosti jedinica intenzivne skrbi, a ne hitne službe, zaključio je Vyshka.

U završnom dijelu izlaganja prvog dana glasak je stavljen na odnos bioetike i farmakologije. Lidija Gajski (Hrvatska), u svome izlaganju »Sukob interesa u medicini – raširenost i dalekosežne posljedice«, progovorila je o financijskim vezama ključnih protagonista medicinskog sustava na primjeru suvremene farmakologije. Gajski je pojasnila kako danas, uz pomoć medicinskih stručnjaka koji su u sukobu interesa, moderna medicina sve više liječi zdrave ljude (pretvara ih u potrošače farmaceutskih pripravaka), čime se, zbog ograničenih resursa, zapravo uskraćuje pomoć onima koji doista trebaju zdravstvenu skrb. Zoran Todorović i Milica Prostran (Srbija) također su govorili o odnosu bioetike i farmakologije, odnosno o zlouporabi utilitarističkog principa prilikom odluka zdravstvenih djelatnika koje se tiču procjene efikasnosti i sigurnosti lijekova. O etičkim i političkim aspektima neurofarmakologije raspravljao je Vojin Rakić (Srbija). U svome je izlaganju Rakić govorio o mogućnosti »kozmetičke« upotrebe nekih oblika neurokirurgije. Diskusijom koja je uslijedila nakon njegovog izlaganja, a čiji intenzitet zbog provokativnih tema nije opao, unatoč umoru koji je uslijedio zbog cjelodnevnih izlaganja, završio je prvi dan *Foruma*.

Izlaganja drugoga dana započela su referatom Damira Smiljanića (Srbija), koji je govorio o vezi između rodne metafizike i političke antropologije. Smiljanić je razotkrio problematičan savez između specijesizma i esencijalizma koji pod plaštom prividno demokratske demografske politike ponovno oživljava stare metafizičke predrasude. Marija Selak (Hrvatska), nastavljajući se na Smiljanića, također se osvrnula na ideju »poboljšanja čovjeka«. Razmatrajući argumente pripadnika tzv. transhumanističkog pokreta, s jedne strane, te tzv. biokonzervativista, s druge strane, Selak je razmotrila ovaj problem iz perspektive integrativne bioetike. Centralnom temom ovog *Foruma*, odnosom bioetike i politike, bavio se i Velimir Valjan (Bosna i Hercegovina), koji je zaključio da treba izaći iz pojma 'biopolitike', kao tipične moderne paradigme, prije nego li ona dođe do praga eksplozije, odnosno prije nego što otvori vrata ulasku »posthumanog«. Kroz prikaz intervjua sa ženama, Assia Assenova (Bugarska) je prikazala dileme biopolitike u slučaju *in vitro* fertilizacije, a na primjeru Bugarske. Govorila je pritom o problemu neplodnosti parova, i to kroz dva različita diskursa, bioetički i rodni.

Nakon diskusije uslijedio je drugi dio predavanja, koji je započeo izlaganjem Marije Todorovske (Makedonija) o problemima javnog zdravstva. Todorovska je otvorila pitanje na koji način politika može pridonijeti poboljšanju javnog zdravlja, dok je ulogu znanosti u javnom zdravstvu sagledala uz pomoć integrativnog bioetičkog pristupa. O političkom utjecaju na rad zdravstvenih ustanova govorila je i Nada Gosić (Hrvatska). Dokumentacijskom metodom i analizom sadržaja statutâ, Gosić je istražila političke intervencije na djelovanje medicinskih i zdravstvenih ustanova u Hrvatskoj. Nakon dvaju izlaganja o problemima zdravstva, uslijedilo je izlaganje Valentine Kaneve (Bugarska) o pitanjima skrbi i pravednosti za osobe s invaliditetom, u kojem je Kaneva ispitala etičke kontroverze različitih koncepcija prava i pravednosti u slučaju osoba s invaliditetom.

Ljudska prava bila su temom i u izlaganju Violete Beširević (Srbija). Ona se zapitala dovodi li veza bioetike i ljudskih prava do moguće suglasnosti u konfliktnim pitanjima kao što su eutanazija, kloniranje i abortus. Aleš Mercina (Slovenija) proširio je, pak, poimanje bioetike i njezina odnosa s konceptom ljudskih prava na shvaćanje kozmopolitizma. Iako bioetika i kozmopolitizam na prvi pogled nemaju ništa zajedničko, Mercina je u svome izlaganju, uzevši za osnovu život kao centralni pojam, izveo kozmopolitisku etiku kroz njezin pojmovni razvoj u bioetici. Na živopisnom primjeru filma *Sicko* Michaela Moorea, Dejan

Donev (Makedonija) je u svome izlaganju ustvrdio kako se preko ispravnog koncepta bioetike u smislu imperativa »život prije svega« može doći do ispravne zdravstvene politike, a sukladno tome i do potrebne reforme.

Pojam života u bioetičkom diskursu dominirao je i zadnjom sesijom. Tako su Iva Rinčić i Amir Muzur (Hrvatska) odredili teorijski okvir »europske bioetike« u koji su locirali i prvi koncept bioetike, onaj Fritza Jahra, nastao dvadesetih godina dvadesetog stoljeća. Europsku su bioetiku Rinčić i Muzur definirali na četirima različitim razinama: kulturnoj, filozofskoj, političkoj i praktično-medicinskoj, a na svakoj od njih pojam života zadobiva posebno značenje, što ne isključuje potrebu oblikovanja jedinstvenog bioetičkog pristupa. Na mikro-razini porodice, Ivana Novaković (Srbija) ispitala je probleme u postupanju s dobivenim podacima u oblasti prenatalne i presimptomatske dijagnostike. Opravdanost genetičkih testiranja u porodici opravdana je samo kod punoljetnih osoba uz njihov pisani pristanak, ustvrdila je Novaković. Mogućnosti suvremene biotehnologije i opasnosti koje ona sa sobom nosi bile su također temom zadnjeg izlaganja na ovogodišnjem *Forumu*. O manipulaciji životom, u smislu »privatizacije« ili »komercijalizacije« života, govorio je Hrvoje Jurić (Hrvatska). On je skicirao kontekst u kojem treba problematizirati pitanje privatizacije života (kako društvenog, tako i »golog« života), pri čemu važnu ulogu ima koncept vlasništva, koji je Jurić razmatrao s osloncem u djelima Jean-Jacquesa Rousseaua i Karla Marxa.

Diskusija koja je potrajala i više od predviđenog vremena te zatvaranje 6. *Bioetičkog foruma*, kao i brojne neformalne rasprave te ostvareni kontakti, bili su potvrda uspješnosti ove konferencije. Budući da je ovogodišnji *Forum* svojom veličinom i posvećenošću nadmašio prethodne, opravdano je vjerovati da će se ova međunarodna konferencija razvijati i u budućnosti.

Marija Selak

Dani filozofije u riječkim gimnazijama

Povodom Svjetskog dana filozofije, što ga je proglasio UNESCO, u Rijeci su održani, od 22. do 24. studenoga 2010., svojevrsni *dani filozofije* u gimnazijama. Projekt je udružio tri

riječke gimnazije: Srednju talijansku školu – Liceo (mentor Željko Maurović, prof.), Prvu hrvatsku gimnaziju (mentorica Jane Sclaunich, prof.) i Gimnaziju Andrije Mohorovičića (mentor David Karasman, prof.).

Temeljna je ideja bila zainteresirati učenike, studente, profesore pa i građanstvo za filozofiju i njezin doprinos osmišljavanju i promicanju novih ideja te, u skladu s tim, poticati na raspravu o svijetu i društvu u kojem živimo.

Program se odvijao svakoga dana u drugoj gimnaziji s početkom u 14 sati, kako bi se, prije svega učenicima, omogućila nazočnost bez propuštanja nastavnih obveza. U Auli magni Srednje talijanske škole, 22. studenoga je izlaganje, popraćeno kritičkim komentarima nazočnih, održao prof. dr. sc. Elvio Baccarini, redovni profesor Filozofskog fakulteta u Rijeci, na temu filozofije umjetnosti, pod naslovom »Riječ i/ili Slika«. Predavanje je bilo na talijanskom jeziku, ali je *power point* prikaz bio na hrvatskom. Tako je omogućeno praćenje svim zainteresiranima.

Sljedećeg dana, 23. studenoga, održan je, u dvorani Josephina hotela *Bonavia*, okrugli stol na temu *Neobrazovanost »društva znanja« i odnos prema filozofiji*. Moderatorica je bila Jane Sclaunich, a gosti prof. dr. sc. Elvio Baccarini, prof. dr. sc. Snježana Prijic-Samaržija, redovna profesorica Filozofskog fakulteta u Rijeci i prorektorica za nastavu Sveučilišta u Rijeci, te prof. dr. sc. Žarko Puhovski, redovni profesor Filozofskog fakulteta u Zagrebu i prof. dr. sc. Lino Veljak, redovni profesor Filozofskog fakulteta u Zagrebu i predsjednik Hrvatskog filozofskog društva. Govornici su, svatko iz svog motrišta, kritički govorili o sveučilišnoj reformi, tzv. *bolonjskoj reformi*, te o reduciranju srednjoškolskog predmeta Etika na svojevrzni svjetonazorski aspekt, umjesto da bude, kako i ime sugerira, filozofskom disciplinom. Razgovor je sa zanimanjem pratila publika u dobro ispunjenoj dvorani, a prevladavali su studenti i gimnazijalci, iako je bilo i srednjoškolskih profesora te drugih građana.

Naposljetku, 24. studenoga je, u prostoru školske knjižnice Gimnazije Andrije Mohorovičića, pred brojnim učenicima i nastavnicima, predavanje na temu »Svemirski horizont«, popraćeno slajdovima, održao je naš poznati astronom Korado Korlević. Vrlo dobro primljeno izlaganje, s mnoštvom upita zainteresiranih gimnazijalaca, moderirao je David Karasman.

U sklopu dana filozofije je održan i redoviti skup nastavnika filozofije triju županija sa savjetnicom iz Agencije za odgoj i obrazovanje, Ksenijom Matuš, prof.

Temeljem iskazanog zanimanja organizatori razmišljaju o sljedećem okupljanju ovog tipa, držeći da bi to moglo postati tradicijom.

Željko Maurović

Simpozij »Pitanje o istini u suvremenoj filozofiji i znanosti«

»Pitanje o istini nije tek središnje pitanje spoznajne teorije (gnoseologije, epistemologije) kao jedne od najstarijih filozofijskih disciplina već i jedan od ključnih problema filozofije u cjelini, ali i bitno pitanje svake moguće znanosti, te, konačno, i bitno egzistencijalno pitanje svakog ljudskog bića. U vremenima što ih obilježava nadirući (u mnogo čemu autodestruktivni) relativizam, čini se da bi se epohalna zadaća filozofije morala usredotočiti na obranu ideje istine.«

Tako je riječima Lina Veljaka, predsjednika Hrvatskog filozofskog društva i ujedno predsjednika organizacijskog odbora skupa, obrazložena tema »Pitanje o istini u suvremenoj filozofiji i znanosti« kojoj je bio posvećen godišnji simpozij Društva, održan 25. i 26. studenoga 2011. u Velikoj dvorani »Školske knjige« u Zagrebu.

U radu skupa je s izlaganjima sudjelovalo trideset i sedam filozofa, teologa, fizičara, sociologa, mediologa, teoretičara umjetnosti i drugih, i to iz Hrvatske, Bosne i Hercegovine, te Srbije.

Izlaganja i diskusije prvoga dana simpozija kretale su se u području koje omeđuju filozofija i logika, prirodne znanosti, te društvo i politika.

Tri uvodna izlaganja su tematizirala neka od pitanja koja se oduvijek postavljaju vezano uz istinu, ali se pritom ipak nisu usidriła isključivo u tradiciji »filozofije istine« nego su ovu temu primjereno aktualizirala, stavljajući naglaske na napetost između dogmatizma i relativizma u raspravama o »teoriji i praksi istine« (Lino Veljak), dijalektiku smisla i besmisla u etičkom pristupu istini (Fahrudin Novalić), te smještaj problema istine u horizontu »perennialne filozofije« (Nusret Isanović).

U nastavku je bilo riječi o istini kao susretištu filozofije i logike sa znanošću i tehnikom. Diskusije koje su uslijedile nakon izlaganja Hede Festini (»Istina u znanosti«), Mirka Jakića, Franje Sokolića i Dragana Poljaka (»Znanstveno-tehnološki razvoj i problem istine«), te Rajke Švrļjuga (»Pitanje o istini kao 'conditio humana' prošlosti, sadašnjosti i

budućnosti«), a u nastavku i Ljudevita Hanžeka (»Istina i racionalnost«), Gabriele Bašić (»Tarskijeva teorija istine – odgovor na paradoks lažljivca?«), te Gorana Grgeca (»Istina iz perspektive tročlane *tertium datur* logike«) – vjerojatno su bile najburniji dio simpozija, u kojemu je do izražaja došlo i pitanje o samoj mogućnosti dijaloga između filozofije i prirodnih znanosti.

Izlaganja Miroslava Artića (»Istina i zbilja u horizontu spekulacije«), Saše Blagusa (»Znanost i proizvodnja istine«), Enisa Zebića (»Istina i njezini suputnici u interpretiranju i vrednovanju socijalnih fenomena«), te Gordane Bosanac (»Što je istina u političkom diskursu?«) otvorila su raspravu o implikacijama pojma istine u kontekstu društvenih i političkih kretanja, odnosno o političkim, medijskim i znanstvenim manipulacijama istinom, kojima se treba suprotstavljati kako na planu socijalno-političke akcije, tako i filozofijsko-spekulativnim sredstvima.

Pluriperspektivni pristup problematici istine i znanja, koji je iznjedrila »integrativna bioetika« kao protutežu dominantnom monoperspektivizmu i redukcionizmu novovjekovne znanosti, bio je tema izlaganja Tomislava Krznara i Marine Katinić. Edina Vejo je, pak, govorila o primjeni Welschova koncepta »transverzalnog razuma« socijalno-pedagojskom kontekstu. Propitivanje istine u odnosu prema modernoj znanosti bilo je prisutno i u posljednja dva izlaganja prvoga dana simpozija, koja su održali Krešimir Cerovac (»Predstavljala li scijentizam istinu?«) i Dijana Magđinski (»Prirodni zakoni i istina u biologiji«).

Drugoga dana simpozija su izlaganja i diskusije, pored neizostavnog filozofijskog pristupa problemu istine, obuhvaćali problematiku medija, umjetnosti i religije.

Medijskim su se statusom istine i tome pripadnim problemima, koji upućuju na razmatranje same biti (suvremenih) medija, bavili Divna Vuksanović (»Istina u doba medija«), Sead Alić (»Istina iz stroja«), Boris Beck (»Od istine do mita – kako medijska obrada pretvara događaj u priču«), te Livia Pavletić (»Istina medijski posredovane ljepote«). Naglašena povezanost medijske i umjetničke reprezentacije, odnosno konstrukcije zbilje, učinila je sljedeću seriju predavanja nastavkom one prve. Načelnim pitanjima o istini koja postavljaju suvremena estetika i filozofija umjetnosti bavile su se u svojim izlaganjima Gordana Škorić i Blaženka Perica, dok je Dragan Čalović problematizirao odnos prema istini u jugoslavenskoj umjetničkoj teoriji između 1945. i 1952. godine.

Ne izravno povezane, ali u horizontu istine ipak niti sasvim udaljene teme bile su predmetom razmatranja u naredna četiri izlaganja, koja su istini pristupala iz filozofijsko-teološkijske perspektive. Hrvoje Lasić se pritom oslonio prvenstveno na Mauricea Blondela i Martina Heideggera, Ksenija Puškarić na Aurelija Augustina, a Mihaela Lovrić na Stjepana Zimmermanna, dok je Aleksandra Golubović ponudila pregled suvremenih rasprava koje se vode pod imenom »epistemologije religije«.

Svojevrsni povratak načelnim filozofijskim pitanjima o istini predstavljala su zaključna izlaganja na simpoziju. Referenti su svakako odabrali relevantne primjere iz klasične i suvremene filozofije, te potaknuli promišljanje i diskusiju o njima, odnosno o njihovom raspetljavanju »čvorova« istine. Radilo se pritom o Platonu (Marko Tokić), filozofiji znanosti i tehnike (Fulvio Šuran), Ernstu Cassireru (Dražen Volk), te Terryju Eagletonu, Rüdigeru Safranskom i Fredricu Jamesonu (Snježan Hasnaš), dok su posljednja dva referata tematizirala filozofiju Michela Foucaulta, kako u odnosu spram Friedricha Nietzschea i Alaina Badioua (Željko Senković), tako i kroz kritiku Charlesa Taylora (Dafne Vidanec).

S obzirom na intenzivne diskusije, u kojima nije nedostajalo ni polemičkih tonova, može se zaključiti da »velike teme« filozofije, kao što je istina, još uvijek izazivaju interes jednako kao i »popularnije teme«, poput demokracije ili sporta, kojima su bili posvećeni prethodni godišnji simpoziji Hrvatskog filozofskog društva.

Hrvoje Jurić

Mini-simpozij **»Vrijednosti umjetnosti«**

Filozofski život riječkog Odsjeka za filozofiju potkraj je godine obogaćen mini-simpozijem »Vrijednosti umjetnosti«, koji je održan 15. prosinca 2010. godine. Gost Odsjeka bio je profesor Leon Kojen sa Filozofskog fakulteta u Beogradu, koji se u svom izlaganju »Waltonovo shvaćanje estetske vrijednosti« dotakao jednog od centralnih pitanja estetike, problema definiranja i tumačenja estetske vrijednosti. Okosnica izlaganja bila je teorija Kendalla Waltona koji je ponudio tzv. dispozicionalističko tumačenje nastavivši se tako na već postojeću tradiciju tumačenja estetske vrijednosti čiji su najpoznatiji zastupnici M.

Beardsley i J. Levinson. Analizirajući teorije ovih autora i njihove nedostatke, Kojen je nastojao pokazati u čemu se sastoji jedinstveni Waltonov doprinos. Prema njegovoj teoriji, estetska vrijednost jednog umjetničkog djela je njegova sposobnost da, kod prikladno nastrojenog subjekta koji se na kanonski način upozna s tim djelom (vidi ga kako treba ako je riječ o slici, čuje ga kako treba ako je riječ o glazbenoj kompoziciji, razumije ga kako treba ako je riječ o pjesmi ili romanu, itd.), izazove određeni doživljaj ili reakciju. Pojednostavljeno rečeno, ta se reakcija sastoji od pozitivnog vrednovanja, odnosno od divljenja koje dijelom konstituira odgovor na djelo, ali i izaziva osjećaj zadovoljstva. Kojen smatra da je ovo zadovoljavajući odgovor na pitanje što čini estetsku vrijednost, ali uz potrebne modifikacije. Prije svega, moramo paziti da divljenje shvatimo kao elementarnu afektivnu reakciju, a ne kao pozitivni vrednosni sud. Uz to, posebno je važno uvesti element nezainteresiranosti: djelu moramo pristupiti na način na koji hjumovski kritičar pristupa djelu, bez predrasuda, osobnih stavova i očekivanja, stavova o tome što bi djelo trebalo ponuditi i sl. Tek će tada naše zadovoljstvo biti potaknuto samim djelom.

Problemu estetske vrijednosti Milica Czerny Urban pristupila je s etičkog stajališta, postavivši pitanje postoji li nemoralna umjetnost, odnosno da li i, ukoliko da, na koji način moralna dimenzija umjetničkog djela utječe na njegovu estetsku vrijednost. Ovo je posebno problematično u slučaju umjetničkih djela kao što je poznati film *Trijumf volje* Leni Riefenstahl. U izlaganju naslovljenom »Vrijednost nemoralne umjetnosti« Czerny Urban je posebno analizirala i usporedila stavove M. Kierana, N. Carrola i B. Gauta, a osim *Trijumfa volje* analizirala je *Trilogiju o blizancima (Velika bilježnica, Dokaz, Treća laž)* Ágote Kristóf.

Elvio Baccarini i Inka Miškulin pokušali su pokazati da umjetnost, posebno književna, na poseban i jedinstven način doprinosi moralnoj spoznaji te da može znatno pomoći pacijentima prilikom psihoterapije. U zajedničkom izlaganju »Umjetnost, moralna spoznaja i klinička praksa«, Baccarini i Miškulin najprije su, oslanjajući se na teorije T. Scanlona, N. Carrola, M. DePaula i C. Cawleya, pokazali u kojoj je mjeri moralni senzibilitet važan za donošenje moralnih sudova, da bi potom pokazali na koji način umjetnost može pogodovati razvoju moralnog senzibiliteta. Za razliku od filozofije, koja se oslanja na argumentaciju, umjetnost ima drugačije mehanizme kojima utječe na našu spoznaju. U ovom argumentu Baccarini i Miškulin se oslanjaju na distinkciju između semantičke i ilustracijske

reprezentacije, koju pravi J. Young, te tvrde da je kognitivna vrijednost umjetnosti upravo u tome što nam pruža ilustraciju određenog problema, iskustva, karakterne osobine i slično, odnosno umjetnost nam daje perspektivu – način na koji zahvaćamo određeni fenomen – putem čega lakše dolazimo do razumijevanja dotičnog fenomena. U drugom dijelu izlaganja Baccarini i Miškulin učinili su korak dalje i pokazali na koji način pričanje priča pomaže pacijentima u procesu psihoterapijskog liječenja: pričanje priča omogućuje pacijentima da na nesvjesnoj razini prepoznaju sličnosti s vlastitim problemima i na taj način dođu do rješenja.

Iris Vidmar zaključila je simpozij izlaganjem »Epistemološka teza estetskog kognitivizma: ima li kognitivizma bez istine?«. Osnovni problem u raspravama o kognitivnoj vrijednosti književnosti jest pitanje kako obraniti kognitivnu vrijednost književnosti ukoliko ne možemo pokazati da književnost sadrži istinu. Vidmar je predstavila tri grupe razloga zbog kojih je veza istine i književnosti problematična: (i) argument iz prirode književnosti, prema kojem književnost po samoj svojoj definiciji isključuje istinu zbog svoje fikcijske dimenzije; (ii) argument iz književne prakse, prema kojem književnost, za razliku od znanosti, ne nudi čitateljima gotovo propozicijsko znanje niti argumente kojima podupire svoje teze; (iii) argument iz neuhvatljivosti književne istine, koji pokazuje kako nema općeprihvaćenog shvaćanja istine koju bi književna djela generirala. Kao odgovor na ove tri skupine problema, Vidmar je pokazala kako se istina u književnosti ocrta u načinu na koji ona ostaje vjerna realnim situacijama i psihologiji ljudi te je ponudila pluralističko rješenje, prema kojem se kognitivna vrijednost književnosti ne iscrpljuje u prenošenju istine nego u načinu na koji književnost obogaćuje našu kognitivnu sferu. Tako primjerice djela poput *Mogućnosti otoka* ili *Nepodnošljive lakoće postojanja* nude određeni pogled na probleme ljubavi i seksualnosti koji mogu predstavljati izazov čitaočevu stajalištu i stavovima koje on sam ima o tome, djela poput *Srednjeg spola* osvješćuju probleme s kojim se suočavaju hermafroditi, pjesme poput Blakeovog *Tigra* retoričkim pitanjima izazivaju čitaoca na promišljanje o problemu dobra i zla. U svim ovim primjerima očito je da čitalac ne dovodi u pitanje istinitost djela nego ga, s epistemološkog stajališta, primarno zanima na koji način ono obogaćuje njegovu kognitivnu sferu i daje mu materijal za daljnje promišljanje.

Iris Vidmar